

Edukacja młodzieży szlacheckiej z ziemi łęborsko-bytowskiej w czasach nowożytnych

Zakres terytorialny i czasowy

Kształcenie młodzieży szlacheckiej, zarówno na poziomie gimnazjalnym, jak i uniwersyteckim, od dawna znajduje się w kręgu zainteresowania badaczy. Efekty ich pracy składają się na bogaty dorobek tak w postaci edycji zachowanych albumów i metryk, do których wpisywała się młodzież wszelkich stanów, jak i licznych opracowań syntetycznych. W odniesieniu do Prus Królewskich najpełniej tę problematykę w nauce polskiej przedstawił M. Pawlak¹. Wciąż jednak brakuje badań szczegółowych dotyczących udziału w kształceniu poszczególnych grup społecznych, podstaw materialnych rodzin, wyboru kierunków studiów, dalszych karier absolwentów, itp. Skłoniło to autora niniejszego opracowania do próby przeprowadzenia pogłębionej analizy problematyki kształcenia młodzieży szlacheckiej na przykładzie szlachty łęborsko-bytowskiej.

Ramy czasowe wyznaczają początek XVI w. i połowę XIX w. Pod względem administracyjnym ziemia łęborsko-bytowska była wprawdzie lennem książąt pomorskich, a po wymarciu dynastii Gryfitów w 1637 r. weszła w skład województwa pomorskiego w Prusach Królewskich. Po dwudziestu latach bezpośredniej przynależności do Rzeczypospolitej obie ziemie nadano w wieczyste lenno kurfirstowi brandenburskiemu. Od 1658 r. do 1772 r. była więc faktycznym dziedzicznym lennem domu Hohenzollerów, a po pierwszym rozbiórze Rzeczypospolitej – nierozzerwalną częścią państwa pruskiego.

Zgodnie z tym badanie częstotliwości i kierunków wyjazdów do gimnazjów i uniwersytetów oparto na kolejnych podokresach, których cezury wyznaczają przełomowe wydarzenia natury politycznej i społeczno-gospodarczej. Pierwszy okres obejmuje okres do 1637, tj. do wygaśnięcia dynastii Gryfitów i włączenia ziemi łęborskiej do Prus Królewskich.

---

¹ M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI–XVIII w.*, Toruń 1988 (tutaj obszerne omówienie źródeł i literatury).

sko-bytowskiej do państwa polskiego. Z tą datą zbiega się rok 1635 (12 września), w którym pokój w Sztumskiej Wsi zakończył wojnę ze Szwecją. Drugi okres obejmuje dwadzieścia lat bezpośredniej przynależności ziemi łęborsko-bytowskiej do Rzeczypospolitej. W wyniku zawarcia traktatów welawsko-bydgoskich w 1657 r. obie ziemie przeszły rok później pod administrację brandenburską (z tą datą zbiega się rok 1655 kończący potop szwedzki). Trzeci okres trwał do 1700 r., tj. do wybuchu wojny północnej. Z tą datą zbiega się powstanie Królestwa Pruskiego (1701 r.). Ostatni, czwarty okres, zamykający niniejsze opracowanie obejmuje lata 1701–1848. Ziemia łęborsko-bytowska będąca częścią monarchii pruskiej dzieliła z nią trudy wojny północnej, siedmioletniej, wojen napoleońskich i rewolucji 1848 r.

Metodologia badania

Wykształcenie stanowiło istotne, a w niektórych wypadkach decydujące kryterium awansu społecznego, osiągania kolejnych szczebli w drabinie społeczno-gospodarczej, a zwłaszcza politycznej (głównie samorządowej), gdzie znajomość problematyki ekonomicznej, prawnej i języków obcych (niemiecki/polski i łacina) była nieodzowna. Tak postawiona hipoteza badawcza, według której wykształcenie było wstępem do osiągania kolejnych szczebli w karierze i symbolem awansu społecznego, wymagała udzielenia odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaka była liczebność uczniów i studentów pochodzenia szlacheckiego z ziemi łęborsko-bytowskiej odwiedzających ośrodki naukowe w poszczególnych podokresach?
2. Jakie ośrodki i kierunki studiów znajdowały się w kręgu zainteresowania młodzieży szlacheckiej?
3. Jakie były modele kształcenia?
4. Jaki był status majątkowy rodziców peregrynantów determinujący wybór miejsca i kierunku studiów?
5. Jaki wpływ na wybór ośrodka naukowego miały ich przekonania religijne?
6. Jakie były dalsze kariery absolwentów (wyniki tychże badań zostaną zaprezentowane w osobnym opracowaniu).

W celu rozwiązania hipotezy badawczej zbadano kilkadziesiąt wydanych albumów i metryk gimnazjów akademickich i uniwersytetów. Spośród nich wyodrębniono ponad dwadzieścia odwiedzanych przez szlachtę łęborsko-bytowską. Ponadto wykorzystano wydawnictwa o charakterze genealogicznym, w celu zidentyfikowania uczniów i studentów, ustalenia ich pochodzenia terytorialnego, statusu społecznego i majątkowego, a niekiedy i wyznania.

Charakterystyka wstępna

Do XVIII w. szkolnictwo w ziemi łęborsko-bytowskiej było bardzo niedorozwinięte. Ograniczało się do rzadkich szkółek istniejących przy parafiach i elementarnych szkół miejskich prowadzonych przez parafie przy wsparciu rad miejskich. Poziom kształcenia był zależny od zamożności szlachty (miasta) i instytucji kościelnych². Tak szkolnictwo elementarne organizowane przy parafiach, jak i nauczanie domowe, dawało zaledwie podstawową wiedzę. Aktywizacja szlachty łęborsko-bytowskiej, coraz żywszy udział w życiu publicznym związany z rozwojem systemu sejmikowego, a także działalność na szerszej scenie politycznej, wymuszały potrzebę podnoszenia kwalifikacji i zdobywania wykształcenia na szczeblu gimnazjalnym i uniwersyteckim.

W wyniku przeprowadzonych badań ustalono, że młodzież szlachecka z ziemi łęborsko-bytowskiej odwiedzała sześć gimnazjów/kolegiów pomorskich oraz ponad dwadzieścia uczelni (zob. zestawienie na końcu opracowania), przede wszystkim na terenie Rzeszy (sporadycznie w Polsce, Czechach, Francji, Anglii i Niderlandach). Ustalono 79 osób występujących w albumach gimnazjów oraz 135 osób odnotowanych w metrykach uniwersyteckich³. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że większość kończyła swoją edukację na tym szczeblu. Jedyne co czwarty gimnazjalista (25%) kontynuował naukę odwiedzając uczelnie wyższe. Oznacza to, że zdecydowana większość słuchaczy odwiedzała uczelnie wyższe posiadając najwyraźniej jedynie przygotowanie domowe.

Podkreślenia wymaga to, iż pod uwagę brano jedynie przypadki pewne, tj. takie osoby, których pochodzenie zostało bez żadnych wątpliwości określone. To zaś oznacza, że sporządzony wykaz uczniów i studentów, na podstawie którego powstało niniejsze opracowanie, nie będzie pełny. Pomijam już fakt, że część peregrynantów nie wpisywała się w ogóle do metryk, a niektóre metryki przepadły bezpowrotnie.

Nie sposób nie wspomnieć tutaj o pewnej niekonsekwencji polegającej na objęciu badaniami, oprócz łęborskiej linii Krokowskich (z Osieków i Roszczyc), również linii krokowskiej z powiatu puckiego. To samo dotyczy przedstawicieli rodzin Janowskich (Jannewitzów) i Sulickich wywodzących się z powiatu puckiego oraz niektórych Somnitzów z powiatu słupeckiego. Zdecydowano się uwzględnić te osoby z kilku powodów. Po pierwsze dzieje tych rodzin są ściśle splecione z ziemią łęborsko-bytowską, po drugie Krokowa była ważnym ośrodkiem kulturalnym oddziałującym również na szlachtę łęborską, jako ostoja kalwinizmu i luteranizmu. Jego rola wzrosła zwłaszcza w końcu XVIII w., kiedy majątek objęli przedstawiciele linii pieszczkańskiej: hrabia Henryk Joachim Reinhold v. Krockow (ur. 1733 r., zm. 4 lipca

² E. Waschinski, *Die Kirchliche Bildungswesen in Ermland, Westpreussen und Posen vom Beginn der Reformation bis 1773*, Bd. 1, Breslau 1928.

³ Ściślej rzecz biorąc liczby te będą nieco mniejsze, gdyż niektóre osoby pojawiały się w dwóch, a nawet trzech gimnazjach. Podobnie ma się rzecz z uczelniami wyższymi.

1796 r.) oraz jego żona Luiza Małgorzata Regina z d. v. Göppel, zafascynowana filozofią Immanuela Kanta. Kontakty z Królewcem nie ograniczały się do korespondencji z wielkim uczonym. Hrabina za namową Kanta sprowadziła w 1792 r. do Krokowej Johanna Gottlieba Fichtego (1762–1814), który został wychowawcą jej dzieci⁴. Po trzecie wreszcie, przedstawiciele puckich odgałęzień wymienionych rodzin, którzy zostali tu ujęci, sprawowali urzędy ziemskie w powiecie lęborsko-bytowskim. Ujęcie tych osób uznałem za konieczne z uwagi na drugą część tego opracowania obejmującą dalsze kariery absolwentów.

Charakterystyka albumów i metryk

Wpisy do metryk były najczęściej bardzo lakoniczne. Często nie było możliwe ustalenie na ich podstawie pochodzenia ucznia, czy studenta. Identyfikacja poszczególnych osób wymagała więc również żmudnych badań genealogicznych. W tym celu wykorzystano przede wszystkim wydawnictwa źródłowe i powstałe na ich podstawie opracowania⁵.

Idąc za M. Pawlakiem musimy rozróżnić i właściwie zinterpretować terminy: wyjazdy na studia i wyjazdy w podróże naukowe. Jeśli idzie o wyjazdy na studia, to jednym z podstawowych problemów jest określenie charakteru poszczególnych uczelni. Poziom kształcenia był zależny od kadry pedagogicznej, a cenionych profesorów o znanych nazwiskach zatrudniały jedynie zamożniejsze uczelnie. W uniwersytetach, akademiach, czy też gimnazjach akademickich działały zwykle klasy przygotowawcze zwane pedagogiami, których zadaniem było przygotowanie młodzieży do właściwych studiów na wydziale filozoficznym, a następnie na wydziałach prawa, teologii i medycyny. A zatem, jak konkluduje M. Pawlak, za studentów możemy uznać jedynie tych, którzy uczęszczali na zajęcia we wspomnianych czterech fakultetach. Młodzież ucząca się w różnego rodzaju „studiach” i „pedagogiach” przerebiała program szkoły średniej⁶. Metryki gimnazjów akademickich w Prusach Królewskich często podawały, do jakiej klasy przyjmowano ucznia. Rektorzy wpisując studentów do metryk uczelni czynili niekiedy również uwagi dotyczące wieku i wynikającego stąd stopnia przygotowania do studiów. I tak osoby poniżej 17 roku życia określano terminami *non iuratus*, *minorensis*, *minor*. Znaczny odsetek młodzieży rozpoczynał studia w wieku 17–20 lat. Niektórzy mieli już podbudowę gim-

⁴ F. Schultz, *Materialien zu einer Geschichte des Hauses Krockow*, [w:] „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins”, Danzig 1903, Heft 45, s. 182, 183.

⁵ Vorpommersches Landesarchiv Greifswald, Rep. 40, nr III/77: A. Elzow, *Pommerscher Adelsspiegel* (dalej cyt. A. Elzow); *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Briefadeligen Häuser* (dalej cyt.: GGT); *Genealogisches Handbuch des Adels. Adelslexikon*, C. A. Starke Verlag, Limburg a. d. Lahn (dalej cyt.: GHdA).

⁶ M. Pawlak, op.cit., s. 18.

nazjalną, albo dobre przygotowanie domowe: znajomość łaciny, filozofii, czasem znali już początki prawa i teologii. Mogli, więc swobodnie uczestniczyć w wykładach. Studenci ci opatrzeni są adnotacją *iuratus*. Większość metryk nie zawiera jednak podobnych uwag, co uniemożliwia ustalenie czy dany student kształcił się na poziomie wstępnym, czy też wyższym⁷.

W oparciu o to możemy stwierdzić w odniesieniu do interesującego nas regionu, że „prawdziwi” studenci, tj. tacy, którzy podejmowali regularne studia na wszystkich fakultetach, należeli do rzadkości. Większość osób, które wpisywały się do metryk i uiszczwały opłatę immatrykulacyjną ograniczała się jedynie do odwiedzenia uczelni i przysłuchiwania się niektórym wykładom. Wskazuje na to przede wszystkim czas studiów. Nie wszędzie da się go ustalić, ale jeśli w przypadku przedstawicieli zamożniejszych rodzin (Krokowskich, Jackowskich, Weiherów, Somnitzów i Pirchów) zauważamy, że przebywali na danej uczelni co najwyżej rok, a następnie odwiedzali inny ośrodek, to prawidłowość tę możemy rozszerzyć na badaną całość. Stwierdzając wprost: zdecydowaną większość studentów możemy zaliczyć do grupy peregrynantów, którzy wpisywali się do metryk uniwersyteckich podczas tzw. podróży kształcących. Nawiasem mówiąc owe podróże albo peregrynacje naukowe często trudno odróżnić nie tylko od regularnych studiów uniwersyteckich, ale nawet od zwykłych wyjazdów turystycznych. Za podróż naukową powinno się uznać wyłącznie taką, w trakcie której podróżny uzupełniał swoje wykształcenie poprzez kontakty z uczonymi, kwerendy w bibliotekach, itp. Za granicę wyjeżdżano również w celu zapoznania się z ustrojem politycznym, gospodarczym, stanem kultury, religii, itp. odwiedzanych państw. Nawiązywano przy tym kontakty z miejscowymi dostojnikami. Ten typ studiowania cechował bardzo nielicznych i zamożnych studentów, których reprezentantem jest Marcin Weiher, późniejszy biskup kamieński⁸.

Badania w tej dziedzinie są bardzo trudne. Właściwa interpretacja rodzaju podróży daje się przeprowadzić w zasadzie jedynie w wypadku zachowania się życiorysów, albo korespondencji osobistej z rodzicami, instrukcji pisanych przez ojców. Taka instrukcja zachowała się jedynie w przypadku Franciszka v. Weihera (list Ernesta v. Weihera do Franciszka z 1639 r.)⁹.

Reasumując: przydatność badawcza albumów wynika z ich wiarygodności, z tego jaki zawierają procent nazwisk wszystkich osób studiujących. Wpis do albumu stanowił dla władz uczelni dowód udzielenia studentowi zgody na uczęszczanie na zajęcia oraz korzystanie z praw i przywilejów studenckich. Student składał ślubowanie i wносił stosowną opłatę immatrykulacyjną. O ilości informacji o studencie decydowały wewnętrzne przepisy danej uczelni. Najczęściej wpisywano imię i nazwisko wraz z miejscem pochodzenia, dalej przynależność stanową i terytorialną (*nobilis*- albo *eques Pomeranus*, *-Borussus*, *-Polonus*), informację o uiszczeniu opłaty

⁷ Ibidem, s. 18.

⁸ Ibidem, s. 19.

⁹ R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Königsberg 1858, s. 225–227.

immatrykulacyjnej i datę wpisu do rejestru uczelni. Niektóre ośrodki wpisywały wiek, albo stopień przygotowania do studiów (*non iuratus, minor*). Gdzieś pojawiają się również informacje o skreśleniu z listy studentów, zdobytych stopniach naukowych, itp.¹⁰. Jeśli idzie o określenie przynależności terytorialnej, to trzeba zaznaczyć, że wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nie można się nimi posługiwać przy próbie ustalenia świadomości narodowej. Np. określenie *nob. Polonus* może, choć nie musi oznaczać osoby o świadomości przynależności do nacji polskiej, ale raczej mieszkańca „polskiej części Prus”, jakby to określił znakomity historyk gdański G. Lengnich.

Cele wychowawcze szlachty

Już na wstępie możemy sformułować ogólne stwierdzenie, że w przypadku szlachty łęborsko-bytowskiej jest to problem trudny do zbadania. Powód jest prosty: o celach wychowawczych dowiadujemy się głównie z instrukcji ojców dla synów, a tego typu dokument znamy tylko jeden. Jest to wspomniany list Ernesta v. Weihera do syna Franciszka z 1639 r., ciekawy zabytek epoki. Ernest finansował studia syna, ale wymagał od niego podporządkowania i przestrzegania rodzicielskich nakazów. W instrukcji napominał syna, aby miał ciągle Boga przed oczami, pilnie się modlił i czytał biblię, a w każdą niedzielę uczestniczył w nabożeństwie. Po drugie, nakłaniał go do pilnej nauki łaciny, aby mógł płynnie władać tym językiem („ad elegantiam linguae latinae”). Po trzecie, miał się pilnie uczyć prawa i retoryki, aby móc w przyszłości występować w publicznych dysputach. Miał się wreszcie pilnie uczyć języka polskiego w mowie i piśmie (to oznacza, że znajomości języka polskiego nie wyniósł z domu) oraz nauk matematycznych. Codziennie przez dwie godziny miał brać lekcje fechtunku. Dzień powinien rozpoczynać o 4.00 rano, a kłaść się spać o 9.00 wieczorem. Do tego ojciec przypominał mu, żeby był oszczędny i nie oglądał się na innych, unikał zawierania szerszych znajomości, rozrzutności i kontaktów z podejrzanyimi kobietami. W 1639 r. Ernest posłał synowi do Pragi 400 guldenów z poleceniem udania się na dalsze studia do holenderskiego Uniwersytetu w Lejdzie i odbycia podróży kształcących do Paryża i Londynu. Przedtem jednak miał nauczyć się języków francuskiego i angielskiego¹¹.

Jak łatwo zauważyć taki model kształcenia realizowała jedynie najzamożniejsza szlachta. Uogólniając, w oparciu o inne przekazy, możemy stwierdzić, że już w XVI w. wykształciły się trzy typy karier dla synów szlacheckich: ziemianina, żoł-

¹⁰ M. Pawlak, op.cit., s. 23, 24.

¹¹ R. Cramer, op.cit., s. 225–227; R. Gerlach, *Ernst v. Weiher an seinen Sohn Franz* [w:] Heimatbuch Lauenburg, Gummersbach 1967, s. 324, 325. H. G. Bloth, *Soldat und Vermittler. Generalfeldmarschall Dubislav Gneomar v. Natzmer (1654–1739). Pommer, Pietist, Preuße*, [w:] „Baltische Studien”, 1984, Bd. 70, s. 84.

nierza i duchownego. Najbardziej atrakcyjnym rozwiązaniem było pozostanie na rodzinnym majątku i aktywny udział w życiu politycznym regionu, albo państwa. Taki model ukształtował się w ziemi łęborsko-bytowskiej. Służba wojskowa cieszyła się znacznie mniejszym powodzeniem. Dopiero utworzenie szkoły dla kadetów w Słupsku i przymusowe wcielanie do niej młodych chłopców szlacheckich gwałtownie zmieniło dotychczasowy model kształcenia. Widać to bardzo wyraźnie, gdyż od czasów wojny siedmioletniej liczba gimnazjalistów i studentów gwałtownie spadała. Wykształcenie kandydata na żołnierza przedstawiało się skromnie, zwykle obejmowało ono poziom szkoły średniej i to nie zawsze w pełnym zakresie. Właściwe kwalifikacje zawodowe zdobywano w pułkach. Wśród duchowieństwa ewangelickiego przedstawiciele szlachty z niewielkimi wyjątkami (Jan Jark Gostkowski) nie spotykamy.

Dla przyszłych działaczy politycznych za najodpowiedniejsze uważano tzw. wykształcenie obywatelskie obejmujące naukę czytania i pisania w języku niemieckim, polskim (jeśli go nie opanowali), łacinie, opanowanie retoryki, historii ojczyzny, prawa, geografii, polityki i filozofii moralnej (w jej obrębie nauka miłości do ojczyzny i obowiązków wobec państwa). W wypadku aspirowania do pełnienia urzędów centralnych duży nacisk kładziono na naukę języków obcych i stosunki międzynarodowe. Odbycie studiów, czy też podróży zagranicznych było bardzo ważnym wyróżnikiem młodego szlachcica wśród ogółu młodzieży szlacheckiej¹². Po najwyższe wykształcenie (połączone z nauką języków obcych) sięgały jednostki (np. Franciszek v. Weiher, Maciej v. Krockow, Wawrzyniec Krzysztof v. Somnitz). Wykształceni synowie szlacheccy rozpoczynali zwykle kariery lokalnych urzędników w państwie pomorskim, potem brandenbursko-pruskim (landratów, kanclerzy), częściej urzędników samorządowych (ławników i sędziów ziemskich), rzadziej zbliżali się do urzędów centralnych. Niektórzy wybierali karierę wojskową.

Na wybór kierunku studiów wpływały zasadniczo trzy czynniki: sytuacja materialna rodziców, zapatrywania religijne oraz renoma uczelni. Ze strony uczelni takim ograniczeniem był tradycyjny podział na cztery wydziały: filozofii, prawa, teologii i medycyny. Badania nad kierunkami studiów i zainteresowaniami są bardzo trudne z uwagi na to, że nie posiadamy materiału źródłowego. Typowe było studiowanie jednej dyscypliny naukowej pod kierunkiem jednego mistrza. Po wysłuchaniu jego wykładów student szukał innego profesora, zwykle na innej uczelni.

Nie znamy bezpośrednich przekazów studentów o studiach. Również do metryk najczęściej nie wpisywano wydziału. Brak też wiadomości o przebiegu studiów. Jeszcze na pocz. XVI w. studenci uczyli się na wydziałach sztuk wyzwolonych łaciny, retoryki, dialektyki przygotowując się do słuchania wykładów z filozofii, prawa, teologii i medycyny. Od lat 30. XVI w. nauczanie tych przedmiotów przejmowały gimnazja, które rozbudowując swe programy przekształciły się pod koniec tego stu-

---

¹² Ibidem, s. 44–46.

lecia w uczelnie półwyższe. Najbardziej popularnym kierunkiem studiów młodzieży szlacheckiej było zapewne prawo przygotowujące do obejmowania urzędów ziemskich. Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się studia filozoficzne, teologiczne i medyczne¹³.

Okres od XVI w. do 1637 r.

Do 1637 r. naukę w pomorskich gimnazjach akademickich pobierało dwudziestu młodych szlachciców z ziemi łęborsko-bytowskiej. Jedyne sześciu z nich kontynuowało naukę na studiach zagranicznych, na których odnotowaliśmy łącznie 53 osoby. Z racji postępujących przemian religijnych najchętniej odwiedzanym ośrodkiem była Wittenberga. W następnej kolejności znalazły się: Frankfurt n. Odrą, Królewiec, Greifswald, Heidelberg oraz Rostock i Lipsk.

Pierwszym znanym studentem z ziemi łęborskiej był Szymon v. Pirch. Jego miejsce w drzewie rodowym nie zostało ustalone, ale z całą pewnością pochodził z linii redkowskiej. Z określeniem *de Louenborch ex Pomerania* został w 1507 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Rostocku. Jeszcze w tym samym roku uzyskał stopień bakałarza (*Baccalarius artium*), a w 1511–1512 – magistra filozofii (*magister artium –philosophiae*)¹⁴.

W 1539 r. na Uniwersytecie w Greifswaldzie został immatrykulowany Wawrzyniec (*Lorenz*) v. Krockow (zm. po 1573 r.) z linii krokowskiej¹⁵. W maju 1542 r. wraz ze swoim ojcem Jerzym (ur. około 1507 r., zm. 1569 r.) odwiedził Uniwersytet w Wittenberdze¹⁶.

Z linii jackowskiej, która wymarła w końcu XVI w. pochodził Adrian v. Jackowski, który w 1541 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą¹⁷. Jego synowie Jan i Krzysztof (otrzymali majątki w Sulminie i Turzu w powiecie tczewskim) zostali wykształceni w gdańskim Gimnazjum Akademickim: Jan został wpisany do rejestru w styczniu 1591 r.¹⁸, a Krzysztof – w styczniu

¹³ M. Pawlak, op.cit., s. 159.

¹⁴ *Die Matrikel der Universität Rostock*, hrsg. von A. Hofmeister, Rostock 1889–1895, Bd. 2, s. 30, 31, 48.

¹⁵ *Aeltere Universitäts-Matrikeln, Universität Greifswald*, hrsg. E. Friedlaender, [w:] *Publicationen aus den Königl. Preußischen Staatsarchiven*, Bd. 52, Leipzig 1893, t. 1, s. 201 (dalej cyt.: *AUM Greifswald*). Wawrzyniec v. K. (zm. po 1573 r.) był synem ławnika sądu ziemskiego łęborsko-bytowskiego, a w latach 1566–69 starosty łęborskiego Jerzego (ur. około 1480/90 r., zm. około 1569/70 r.) i Anny z d. v. Helmstaedt, szlachcianki z Nadrenii. APG, Bibliotheca Archivi, Dział 300, R/Uu 17, s. 89 (materiały genealogiczne Krokowskich), (dalej cyt. APG 300, R/Uu 17).

¹⁶ *Album Academiae Vitenbergensis*, vol. 1, s. 195, 196 (dalej cyt.: *AA Vitenbergensis*).

¹⁷ *Aeltere Universitäts-Matrikeln, Universität Frankfurt a. O.*, hrsg. E. Friedlaender, Leipzig 1887, Bd. 1, s. 83 (dalej cyt.: *AUM Frankfurt*).

¹⁸ *Księga wpisów uczniów Gimnazjum Gdańskiego 1580–1814*, opr. Z. Nowak, P. Szafran, Warszawa–Poznań 1974, s. 54.

1596 r.¹⁹. Sporym powodzeniem cieszyła się uczelnia frankfurcka. Odwiedzili ją: w 1546 r. Jakub v. Bychowski (*Bichow*)²⁰, w 1553 r. – Jakub v. Wobeser²¹, w 1558 r. Bartłomiej v. Wussow (*Lawenburgensis*)²², w 1564 r. – Jakub v. Sarbski (*Polonus*)²³, w 1567 r. – Jan v. Chynowski (*Chinow*)²⁴.

Pochodzący z linii biebrowskiej Abraham v. Jackowski ze Zwartowa, syn Piotra – właściciela Biebrowa, został w 1539 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Greifswaldzie²⁵, a w październiku 1544 r. – na Uniwersytecie Wittenberskim²⁶. W grudniu 1551 r. studia w Wittenberdze rozpoczął Paweł v. Wobeser *natus ex equestri familia Pomeranica in oppido Lewenburg*²⁷, Mikołaj v. Jackowski (Nicolaus Nostyc Jackowski stemma Ryś), być może syn Michała z linii choczewskiej (1523 r.) i Anny z Konarskich, studiował w Bolonii. W 1560 r. otrzymał stopień doktora medycyny (*dottore in medicina a Bologna*)²⁸. Niestety nie znamy jego dalszych losów.

Marek v. Jannewitz (zm. przed 1587 r.)²⁹ zapewnił gruntowne wykształcenie swoim dwóm synom: Pawłowi i Jozuemu. Paweł został w styczniu 1557 r. immatrykulowany na Uniwersytecie Wittenberskim³⁰, a 2 stycznia 1559 r. – na Uniwersytecie w Greifswaldzie³¹. Zapewne jego synem był Jerzy immatrykulowany w semestrze letnim 1595 r. na Uniwersytecie w Królewcu³². Jozue v. Jannewitz, podobnie jak brat, został w 1561 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Greifswaldzie³³. Swego syna Marka, późniejszego właściciela Bolszewa i Robakowa, posłał w 1593 r. do Frankfurtu n. Odrą³⁴.

¹⁹ Ibidem, s. 60.

²⁰ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 98.

²¹ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 126.

²² *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 150.

²³ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 184.

²⁴ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 197. A. Elzow, op.cit., s. 150; GHdA 1955, s. 400.

²⁵ *AA Vitenbergensis*, t. 1, s. 202.

²⁶ *AA Vitenbergensis*, vol. 1, s. 217.

²⁷ *AA Vitenbergensis*, vol. 1, s. 272.

²⁸ *Laudatio Bononiae*, Atti del Convegno storico italo-polacco svoltosi a Bologna dal 26 al 31 maggio 1988 in occasione del Nono Centenario dell' Alma Mater Studiorum a cura di Riccardo Casimiro Lewanski, Università degli studi di Bologna, s. 507.

²⁹ Marek v. J. był właścicielem Janowic, Janowiczek, Dziechlina i Leśnic, admirałem w służbie króla duńskiego. W 1556 r. i 1564 r. występuje jako starosta lęborski. W 1557 r. znalazł się w delegacji stanów ziemi lęborskiej na uroczystości wprowadzenia księcia Jana Fryderyka na urząd biskupa kamieńskiego. Ożenił się z Małgorzatą z d. v. Boehn z linii kuleszewskiej. R. Cramer, op.cit., Bd. 2, s. 250; J. T. Bagmihl, *Pommersches Wappenbuch*, Bd. 3, s. 177; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern*, Lauenburg 1912, s. 100, 304, 305; S. Boehn von, *von Jannewitz*, s. 5.

³⁰ *AA Vitenbergensis*, vol. 1, s. 325.

³¹ *AUM Greifswald*, t. 1, s. 256; S. Boehn von, *von Jannewitz*, s. 5.

³² *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.*, hrsg. von G. Erler, Leipzig 1910–1917, Bd. 1, s. 127 (dalej cyt.: *MAU.Königsberg*)

³³ *AUM Greifswald*, t. 1, s. 265.

³⁴ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 377. S. Boehn von, *von Jannewitz*, s. 6.

W końcu XVI stulecia na popularności zyskała królewiecka Albertina. Metryka studencka odnotowała w 1583 r. Dawida v. Zitzewitza (*Leoburgensis Pomeranus*)³⁵, w 1591 r. Ernesta v. Pomyjskiego (*Butoviensis*)³⁶ oraz Krzysztofa v. Pomyjskiego, wpisanego w 1598 r.³⁷

Dużą wagę do wykształcenia przywiązywał Dymitr v. Krockow (zm. 1597 r.), założyciel linii roszczyckiej³⁸. Najstarszy z jego synów, Mikołaj, około 1593 r. wpisał się do albumu Uniwersytetu we Frankfurcie n. Odrą³⁹, a 29 września 1600 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Heidelbergu⁴⁰. Średni syn, Reinhold Jerzy, wybrał karierę wojskową. Zginął w 1642 r. w randze kapitana w służbie francuskiej w bitwie pod Nancy⁴¹. Jedynym kontynuatorem rodziny był najmłodszy z synów – Wawrzyniec Jerzy (zm. 1638 r.)⁴². Jego starszy syn Döring Jakub (ur. 1611 r., zm. 1662 r.) zapisał się w 1632 r. na studia w Królewcu⁴³. Młodszy – Reinhold (ur. 1617 r., zm. 1663/67 r.) wspólnie z Franciszkiem v. Weiherem odbył podróżę kształcącą po Francji, Holandii i Anglii⁴⁴. Pomimo zamożności nie zadbał o wykształcenie synów, a w każdym razie nic o tym nie wiemy⁴⁵.

Słynny pułkownik Reinhold v. Krockow (ur. 1536 r., zm. 1599 r.) z linii krokowskiej, uczestnik wojen religijnych we Francji, sam nigdy nie posiadał umiejętności czytania i pisania, ale za to bardzo dbał o wykształcenie swych synów. W październiku 1588 r. Uniwersytet Wittenberski odwiedził starszy z jego synów Jerzy (ur. 1570 r., zm. 1642 r.)⁴⁶, który już w semestrze letnim 1589 r. został immatrykulo-

³⁵ *MAU Königsberg*, Bd. 1, s. 79.

³⁶ *Ibidem*, Bd. 1, s. 112.

³⁷ *Ibidem*, Bd. 1, s. 141.

³⁸ Dymitr v. K. (zm. 1597 r.) odziedziczył majątki w Krokowej i Roszczykach. Nie spotykamy go na żadnej z uczelni, ale niewykluczone, że odbywał podróże kształcące. Został księżęcym starostą w Sławnie i Słupsku, a z żony Anny v. Zastrow pozostawił trzech synów, z których tylko najmłodszy rozgałęził rodzinę.

³⁹ APG 300, R/Uu 17, s. 91.

⁴⁰ *Die Matrikel der Universität Heidelberg*, Th. 2, s. 204 (dalej cyt.: *MU Heidelberg*).

⁴¹ APG 300, R/Uu 17, s. 91.

⁴² Wawrzyniec Jerzy v. K. był ławnikiem, potem sędzią ziemskim łęborskim oraz starostą dąrowskim. Z żony Adelajdy z d. v. Massow pozostawił dwóch synów.

⁴³ *MAU Königsberg*, Bd. 1, s. 338. Döring Jakub v. K. otrzymał w 1654 r. tytuł podczaszego Pomorza Tylnego. Był założycielem pieszczańskiej linii Krokowskich. APG 300, R/Uu 17, s. 91 n.

⁴⁴ A. Klemp, *Protestanci...*, s. 106.

⁴⁵ Reinhold v. K. ożenił się z Katarzyną z d. v. Krokowską z linii osieckiej, córką starosty łęborskiego Gniewomira Reinholda. Pozostawił liczne potomstwo. Sześciu synów osiągnęło wiek dojrzały, ale żadnego z nich nie spotykamy w metrykach gimnazjów i uczelni (Ernest Bogusław wpisany w listopadzie 1658 r. do albumu gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, a 5 sierpnia 1661 r. do metryki Uniwersytetu we Frankfurcie n. Odrą oraz Döring Jakub immatrykulowany w semestrze zimowym 1685 r. na Uniwersytecie w Lipsku – to raczej przedstawiciele linii pieszczańskiej, a nie ich imiennicy – synowie Gniewomira Reinholda). *Księga wpisów...*, s. 190. *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 89. *Die Jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559–1809*, hrsg. von G. Erler, Leipzig 1909, Bd. 3, s. 239 (dalej cyt.: *JMU Leipzig*).

⁴⁶ *AA Vitenbergensis*, vol. 2, s. 360.

wany na Uniwersytecie w Lipsku⁴⁷. Młodszy – Ernest (ur. 1575 r., zm. 1631 r.) wpisał się 20 kwietnia 1591 r. do metryki Uniwersytetu w Altdorf⁴⁸, a w 1593 r. studiował na Uniwersytecie w Heidelbergu⁴⁹.

Zadziwiająco niską aktywność na polu edukacji wykazywali w tym okresie za-możni Weiherowie⁵⁰. Spośród synów Mikołaja (*Klaus*) v. Weihera⁵¹ największą rolę odegrali Ernest (ur. ok. 1517 r., zm. 1598 r.)⁵² oraz jego starszy brat Marcin (ur. 1512 r., zm. 1556 r.) – przyszły biskup kamieński. Ernesta nie odnotowały me-tryki uczniowskie, ale Marcin otrzymał prawdziwie europejskie wykształcenie. Roz-począł edukację w szkole łacińskiej w Słupsku, która otworzyła mu drogę na studia uniwersyteckie. W 1539 r. notowany jest w spisie studentów Uniwersytetu w Wit-tenberdze⁵³. W 1541 r. kontynuował studia w jezuickim Ingolsztacie słynącym wów-czas z wysokiego poziomu nauk prawnych. Po uzyskaniu dyplomu wyjechał do Rzymu, gdzie studiował sztuki piękne, literaturę i prawo rzymskie u słynnego profesora Fabiusa Arcasa de Narnia. Dalsze studia z dziedziny filozofii i nauk prawnych odbył na Uniwersytecie w Bolonii⁵⁴. Swoje pierwsze kroki skierował do korporacji studentów niemieckich. Dzięki wstawianictwu księcia bawarskiego zyskał moż-nych protektorów w patrycjuszowskiej rodzinie Herkulesa Malvezzi’ego. Będąc częstym gościem w ich domu poznał wszystkich, którzy coś znaczyli w mieście z racji urodzenia, zamożności, albo zajmowanego stanowiska. Należeli tu m.in.: kupcy Boncompagni, z których wywodził się późniejszy papież Grzegorz XIII, namiestnik papieski Giovanni Morone, biskup Modeny, a także najstarszy syn znanego ministra cesarza Karola V, Granvelli, Anton Perenot, ambitny i uzdolniony młodzieniec, który już w wieku 23 lat został biskupem Arras, a później został przez swego ojca zaangażowany w administracji państwowej. Weiher zwrócił na siebie szczególną uwagę Morone, jak i młodszego o kilka lat Granvelli. Obracał się głównie w gronie du-chownych i uczonych. Pobyt we Włoszech, studia z dziedziny kultury duchowej i materialnej antycznej Grecji i Rzymu, odrodzone klasyczne pogaństwo i huma-nizm, wywarły ogromny wpływ na światopogląd Weihera. Nauka i sztuka, życie

⁴⁷ *JMU Leipzig*, Bd. 1, s. 240.

⁴⁸ *Studenten aus Ost- und Westpreussen an ausserpreussischen Universitäten von 1815*, bearb. und hrsg. von H. Kenkel, Hamburg 1981, s. 9.

⁴⁹ *MU Heidelberg*, Th. 2, s. 166.

⁵⁰ W niniejszym opracowaniu zajmuję się wyłącznie łęborską gałęzią tej rodziny. Studia Weiherów z linii senatorskiej doczekały się osobnych omówień, m.in. w PSB.

⁵¹ Mikołaj v. W. był właścicielem Nowęcina, Gniewina, Gęsi, Skarszewa, Wrześcia, Szczenerza, Zdrzewna, Rozgórza, Bargędzina, Tawęcina, folwarków w Łebie oraz dóbr *Bugow*, *Damno* i *Łebunia* k. Słupska. Ożenił się z Zofią z d. v. Rahmel z Wytówna.

⁵² Ernest v. W. był pułkownikiem w służbie polskiej, starostą łęborskim, puckim, nowodworskim i sobowidzkim. Dał podstawy wielkości rodu. Zob.: S. Ciara, *Wejher Ernest* [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, s. 423, 424.

⁵³ *AA Vitenbergensis*, vol. 2, s. 153.

⁵⁴ A. Elzow, op.cit., k. 220–223. H. Waterstraat, *Martin Weiher, der letzte Camminer Bischof im Reformationszeitalter*, [w:] „Unser Pommerland”, 1923, Jg. 8, s. 311.

dworskie oraz pierwsze kroki w świecie polityki dały mu prawdziwie światową ogładę. Okres nauki i podróży kształcących zakończył w 1546 r. W lipcu 1549 r., w wieku 37 lat został 32. biskupem kamieńskim⁵⁵.

Zamiłowanie do nauki nie było w tej rodzinie powszechne. Brat biskupa, Franciszek, używający tytułu polskiego szambelana, nie posiadał jak się zdaje szczególniego wykształcenia, w każdym razie nie natrafiamy na jego nazwisko w metrykach gimnazjalnych i uniwersyteckich. Jego trzech synowie wybrali służbę wojskową i polegli na polach bitew w Rosji, Bawarii i Francji, czwarty – również polski szambelan, starosta radzimski i właściciel majątków w Gniewinie i Łebie, pozostawił syna Ernesta, który w 1603 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą⁵⁶. Ernest miał również tylko jednego syna, którego możemy uznać za człowieka wszechstronnie wykształconego. Był nim Franciszek v. Weiher (zob. niżej).

Z początkiem XVII w. w gdańskim Gimnazjum Akademickim kształcili się dwaj Zapendowscy o imieniu Jerzy. Pierwszy pochodził z Bytowa i jako *nob. Borussus* został wpisany do rejestru gimnazjum w lutym 1601 r.⁵⁷ Miejsce pochodzenia drugiego nie zostało określone. Został wpisany do rejestru uczniów gimnazjum w czerwcu 1604 r. z określeniem *nob. Polonus*⁵⁸. Nie będzie chyba błędem stwierdzenie, że chodzi o tę samą osobę, która najpierw odwiedziła szkołę, a później podjęła w niej regularną naukę.

Dużą wagę do wykształcenia przywiązywali w dalszym ciągu Jackowscy. 8 sierpnia 1603 r. Michał v. Jackowski z linii biebrowskiej został wpisany do rejestru toruńskiego Gimnazjum Akademickiego⁵⁹. Spośród czterech synów Erazma v. Jackowskiego z linii choczewskiej⁶⁰ dwaj zdobyli wykształcenie uniwersyteckie: Michał uczył się wprawdzie w 1613 r. w toruńskim Gimnazjum Akademickim⁶¹, a w kwietniu 1619 r. wraz z młodszym bratem Filipem został immatrykulowany na Uniwersytecie w Wittenberdze⁶².

Wittenberga i Frankfurt n. Odrą były nadal najchętniej odwiedzanymi ośrodkami. Konkurowały z nimi Greifswald i Królewiec. W 1604 r. we Frankfurcie kształcił się Jerzy v. Woedtke (*Woedtke/Lauenburg*)⁶³, w 1616 r. – Bogusław v. Wussow⁶⁴,

⁵⁵ A. Elzow, op.cit., k. 220–223; H. Waterstaat, op.cit., s. 310–316.

⁵⁶ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 472.

⁵⁷ *Księga wpisów...*, s. 67.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 71.

⁵⁹ *Metryka uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817*, wyd. Z. Nowak, J. Tandecki, [w:] *Fontes TNT*, Toruń 1997, R. 83, część I (1600–1717), s. 13 (dalej cyt.: *MU Tor. GA*). Michał v. J. był synem Kacpra v. J. z Biebrowa (zm. 1624 r.) i Barbary z d. v. Lubockiej. Jak się zdaje zmarł bezpotomnie.

⁶⁰ Erazm v. J. był właścicielem w Choczewie i Kierzkowie. Jego żoną była Anna z d. v. Pirch.

⁶¹ *MU Tor. GA*, s. 29.

⁶² *Album Academiae Vitebergensis*, Jüngere Reihe, Teil 1 (1602–1660), bearb. von B. Weissenborn, Magdeburg 1934, s. 224.

⁶³ *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 486.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 598.

a w 1626 r. Paweł v. Grella⁶⁵. Greifswald odwiedzili w 1607 r. Franciszek v. Wussow⁶⁶ i Gotfryd v. Wussow⁶⁷. Nie zdołałem ustalić z całą pewnością czy wymienieni Wussowowie pochodzili z ziemi łęborskiej, czy też raczej byli członkami innej rodziny tegoż nazwiska dziedziczącej w okolicach Szczecina. Zakładam jednak to pierwsze. W 1634 r. na Uniwersytecie Królewieckim został immatrykulowany Jan v. Thadden (ur. 1616 r., zm. ok. 1711 r.)⁶⁸.

Tradycje naukowe kultywowano w rodzinie Krockowskich. Jerzy v. Krockow (ur. 1570 r., zm. 1642 r.) założyciel linii osieckiej, wykształcony na Uniwersytetach w Wittenberdze i Lipsku przywiązywał dużą wagę do wykształcenia własnych synów⁶⁹: Gniewomir Reinhold (ur. 1598 r., zm. 1658 r.), Joachim Ernest (ur. 1601 r., zm. 17 lutego 1645 r.) i Maciej (ur. 11 lipca 1600 r., zm. 16 marca 1675 r.) 14 czerwca 1613 r. rozpoczęli edukację w toruńskim Gimnazjum Akademickim⁷⁰. Maciej przebywał przedtem dwa lata w gimnazjum w Gdańsku. Dwaj starsi bracia poprzestali na tym wybierając następnie służbę wojskową. Karierę naukową kontynuował Maciej. W bliżej nieokreślonym czasie przebywał również w gimnazjum w Poznaniu. Nauka przyniosła mu m. in. znajomość języka polskiego, którego widać nie wyniósł z domu. W kwietniu 1619 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Wittenberdze, a w 1622 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą. Odwiedził również uniwersytety w Jenie, Tybindze, Strassburgu i Ingolsztacie⁷¹.

Przedstawiciele rodziny Krockowskich z Krokowej nie pozostawali w tyle. Ernest I (ur. 1575 r., zm. 29 lipca 1631 r.) zapewnił gruntowne wykształcenie trzem swoim synom: Jerzy został 15 kwietnia 1610 r. wpisany do rejestru uczniów Gimnazjum w Elblągu⁷², a w styczniu 1616 r. wraz z bratem Krzysztofem – do gdańskiego Gimnazjum Akademickiego⁷³. 30 września 1617 r. wspólnie zapisali się na studia na Uniwersytecie w Herborn⁷⁴, a już w kwietniu 1619 r. zostali immatrykulowani w Akademii w Wittenberdze⁷⁵. Jedynym kontynuatorem rodu był Ernest II v. Kro-

⁶⁵ Ibidem, Bd. 1, s. 692. Paweł v. Grella był zapewne synem Szymona i Doroty z d. v. Weiher z Damna, właścicieli Łebunii, Cewic, Maszewa i *Lassunde* (Bukowiny), A. Elzow, op.cit., s. 30.

⁶⁶ *AUM Greifswald*, t. 1, s. 398.

⁶⁷ Ibidem, t. 1, s. 398.

⁶⁸ *MAU Königsberg*, Bd. 1, s. 358. Jan v. Thadden był synem Stefana i Anny z d. v. Chynowskiej. A. Elzow, op.cit., s. 195, 196; GHdA 1955, s. 400–401.

⁶⁹ Jerzy v. K. miał ośmiu synów, spośród których Reinhold Erazm, Maciej Döring, Wawrzyniec, Daniel i Jan Wiktor wybrali karierę wojskową i polegli na różnych frontach w służbie polskiej i cesarskiej. APG 300, R/Uu 17, s. 100–103.

⁷⁰ *MU Tor. GA*, s. 29.

⁷¹ *Album Academiae Vitebergensis, Jüngere Reihe, Teil 1 (1602–1660)*, bearb. von B. Weissenborn, Magdeburg 1934, s. 224; *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 664; H. Saring, Matthias v. Krockow, [w:] „Baltische Studien”, 1940, Bd. 42, s. 198, 199.

⁷² *MG Elbing*, Lief. 1, s. 38 (dalej cyt.: *MG Elbing*).

⁷³ *Księga wpisów...*, s. 99.

⁷⁴ M. Pawlak, op.cit., s. 129.

⁷⁵ *Album Academiae Vitebergensis, Jüngere Reihe, Teil 1 (1602–1660)*, bearb. von B. Weissenborn, Magdeburg 1934, s. 224. Krzysztof v. K. ożenił się z panną z d. v. Blankenburg, ale wcześniej zakończył

kowski (ur. 14 maja 1617 r., zm. 24 lutego 1680 r.), który wykształcenie zdobywał na kalwińskich uczelniach holenderskich. 7 września 1636 r. został wpisany do metryki Uniwersytetu w Groningen⁷⁶, a rok później, 31 listopada 1637 r., zapisał się na wykłady w słynnym Uniwersytecie w Lejdzie⁷⁷. Do Holandii podążył również Jan Jerzy v. Pirch (kalwinista ?). Następnie odbył podróżę kształcące do Anglii⁷⁸.

Okres polskiego dwudziestolecia 1638–1657

W tym okresie naukę w gimnazjach rozpoczęło 10 młodych szlachciców. Żaden z nich nie kontynuował nauki na uczelniach wyższych, choć studentów w tym okresie odnotowano szesnastu. Najchętniej odwiedzana była nadal Wittenberga i Królewiec. Studenci odwiedzali też Rostock, Greifswald, Frankfurt n. Odrą, Groningen, Pragę czeską i Kraków.

Do gdańskiego Gimnazjum Akademickiego wpisani zostali: Bogusław v. Lubiatowski (marzec 1638 r.)⁷⁹, bracia v. Bachowie: Andrzej, Jerzy, Jan i Paweł (wszyscy w styczniu 1646 r.)⁸⁰ oraz Jan Bernard v. Sarbski (styczeń 1657 r.)⁸¹.

Troje przedstawicieli szlachty występuje w metryce toruńskiego Gimnazjum Akademickiego. W czerwcu 1654 r. przybyli tam: Bartłomiej v. Łętowski (Lantosz) wraz z braćmi Andrzejem i Mikołajem v. Godętowskimi (Goddentow)⁸².

7 października 1652 r. na Uniwersytecie w Greifswaldzie został immatrykulowany Jan v. Dąbrowski (*Johannes Damerow Leoburgensis*), wywodzący się z uboższej rodziny właścicieli majątków w Dąbrówce i Mierzynie⁸³. W tym samym roku na Uniwersytecie w Rostocku został immatrykulowany Piotr v. Pirch. Zmarł tam na ospę⁸⁴.

życie i nie pozostawił potomków. Jerzy v. K. poślubił Annę z d. v. Rahmel, z którą spłodził jedynie dwie córki. Zginął w 1635 r. w czasie wojny 30-letniej walcząc po stronie protestantów. APG 300, R/Uu 17, s. 97.

⁷⁶ K. Wolf, *Preußische Studenten auf niederländischen Hochschulen...*, s. 91.

⁷⁷ Ibidem, s. 66.

⁷⁸ Jan Jerzy v. P. był synem wzmiankowanego w 1621 r. dziedzica Redkowic i Witoradza Michała v. P. i Elżbiety z d. v. Jannewitz z Bolszewa. E. G. Pirch von, *Genealogische Nachrichten des Geschlechtes derer von Pirch in Hinterpommern seit dem Jahre 1376 bis 1786 sequ.* (nicht im Druck erschienen), s. 30.

⁷⁹ *Księga wpisów...*, s. 243.

⁸⁰ Ibidem, s. 152.

⁸¹ Ibidem, s. 186. Jan Bernard v. S. jest zapewne tożsamy z Bernardem Jerzym, właścicielem majątku w Salinku. F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 424.

⁸² *MU. Tor. GA*, s. 163. Łętowski był gorliwym luteraninem z Bożegopola Wielkiego. Andrzej i Mikołaj v. G. byli synami Filipa (hołdownika z 1658 r., właściciela majątków w Kopaniewie, Zdrzewnie, Godętowie i *Klein Prien* i Redystowie) i Marii z d. v. Łętowskiej (*Lantosch*) z linii zwartowsko-bożepolskiej. A. Elzow, op.cit., s. 23, 31, 203, 204.

⁸³ *AUM Greifswald*, t. 2, s. 49.

⁸⁴ *Die Matrikel der Universität Rostock*, Bd. 3, s. 172. Piotr v. P. (ur. około 1635) był synem Jerzego, ławnika sądu ziemskiego łęborsko-bytowskiego, i Małgorzaty z d. v. Natzmer, właścicieli Redkowic, Chocielewka, Niebędzina i Objazdy. Odziedziczył po ojcu wszystkie te majątki. Ożenił się z Małgorzatą z d. v. Natzmer, córką łęborskiego starosty Antoniego. E. G. Pirch von, op.cit., s. 32.

Jakub v. Pirch⁸⁵ był chyba jedynym przedstawicielem rodzin lęborskich, który studiował na Uniwersytecie Krakowskim. Także zmarł podczas studiów⁸⁶. Nie znamy bliższych dat, zakładam jednak, że czas jego studiów przypadają na omawiany okres.

Joachim Henning v. Jackowski, najwybitniejszy przedstawiciel linii biebrowskiej, został wykształcony w Akademii w Wittenberdze (immatrykulowany w sierpniu 1652 r.). Później był aktywnym działaczem politycznym w ziemi lęborskiej⁸⁷.

Na tle innych wpływowych rodzin lęborskich, gdzie studia uniwersyteckie otrzymywali synowie w każdym pokoleniu, całkowicie kontrastują Przebendowscy. Tutaj tradycje kształcenia dzieci w zasadzie w ogóle nie istniały. Jedynie ławnik ziemski lęborski Jan (ur. ok. 1570 r., zm. po 1658 r.) posłał w grudniu 1637 r. dwóch najstarszych synów (z małżeństwa z Pryszką v. Pirch) do Gimnazjum Akademickiego w Gdańsku: Piotra i Jakuba Ernesta (umarł młodo). Piotr v. Przebendowski, dzięki wielkiemu talentowi zrobił błyskotliwą karierę, wyrósł na przywódcę braci szlacheckiej w ziemi lęborskiej walczącej z kurfirstem brandenburskim o utrzymanie swych praw i przywilejów nabytych w okresie polskiego panowania⁸⁸.

Gniewomir Krokowski Reinhold pozostawił dość liczne potomstwo, ale z synów wieku dojrzałego dożył jedynie Joachim Ernest (zm. 1682 r.), student Uniwersytetu we Frankfurcie n. Odrą, immatrykulowany 29 maja 1661 r.⁸⁹. Marcina Döringa nie spotykamy w metrykach uniwersyteckich. Także wśród jego potomków nie odnajdujemy absolwentów gimnazjów i uniwersytetów, może poza Jerzym, którego możemy utożsamiać z uczniem gimnazjum elbląskiego (wpisany w 1640 r.)⁹⁰. Większą wagę do wykształcenia Krokowscy będą przywiązywać w kolejnych pokoleniach.

Z lęborskiej linii Weiherów wywodził się jeden z najwybitniejszych jej przedstawicieli – Franciszek. Pierwsze nauki pobierał zapewne pod okiem nauczyciela domowego. W semestrze letnim 1638 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Królewcu⁹¹. Jeszcze w tym samym roku wyjechał na studia do Pragi⁹². Z tego okresu zachował się wspomniany wyżej list jego ojca. W 1639 r. Ernest posłał synowi do Pragi 400 guldenów z poleceniem udania się na dalsze studia do holenderskiego

---

⁸⁵ Jakub v. P. pochodził z gałęzi rodziny, która całkowicie związała się z wojskiem. Jego ojciec Franciszek Albrecht ożeniony z N. v. Kurczki był polskim pułkownikiem. Zmarł jako komendant twierdzy Kamieniec Podolski. Stryjowie walczyli pod chorągwiami holenderską, duńską, wenecką, polską, brandenburską i cesarską. E. G. Pirch von, op.cit., s. 32, 33.

⁸⁶ Ibidem, s. 50.

⁸⁷ *Album Academiae Vitebergensis, Jüngere Reihe, Teil 1 (1602–1660)*, bearb. von B. Weissenborn, Magdeburg 1934, s. 508. Joachim Henning v. J. był synem Jerzego i Zofii z d. v. Below. A. Elzow, op.cit., s. 86; R. Cramer, op.cit., Bd. 1, s. 326, Beil. V, s. 65, Beil. IX, s. 98; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 203.

⁸⁸ *Księga wpisów...*, s. 134.

⁸⁹ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 87.

⁹⁰ *MG Elbing*, Lief. 1, s. 106.

⁹¹ *MAU.Königsberg*, Bd. 1, s. 391.

⁹² F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 404.

Uniwersytetu w Lejdzie i odbycia podróży kształcących do Paryża i Londynu. Przedtem jednak miał nauczyć się języków francuskiego i angielskiego⁹³. Weiher nie występuje jednak w spisie studentów lejdejskiej uczelni. Najwyraźniej odwiedził ją przejazdem, albo z jakichś innych powodów nie został wpisany do metryki. Natomiast z określeniem *nobilis Borussus* został 7 września 1640 r. wpisany do metryki Uniwersytetu w Groningen⁹⁴. Posłuszny woli ojca wypełniał wszystkie jego nakazy. Zdobył gruntowne wykształcenie akademickie. Po odbyciu podróży kształcących po Holandii, Francji i Anglii powrócił do rodzinnego domu⁹⁵.

Okres 1658–1700

W ciągu z górą czterdziestu lat udało się odnotować 27 gimnazjalistów i 20 studentów, spośród których jedynie sześciu miało podbudowę gimnazjalną. Na studia podążano do Frankfurtu n. Odrą, Heidelbergu, Greifswaldu, Halle, Lejdy, Lipska, Jeny i Królewca.

Do popularnego gdańskiego Gimnazjum Akademickiego wpisał się w listopadzie 1662 r. *nob. Polonus* Jan Jerzy v. Marszelis Sulicki (ur. około 1645/50 r., zm. przed 1730 r.)⁹⁶. Rok wcześniej, 21 października 1661 r. z określeniem *nobilis Cassubii* został wpisany do rejestru toruńskiego Gimnazjum Akademickiego⁹⁷. We wrześniu 1663 r. do gdańskiego Gimnazjum zapisał się *nobilis polonicus* Wawrzyniec (Lorenz) v. Tauentzien (ur. 1642 r., zm. przed 1695 r.)⁹⁸. W styczniu 1664 r. do Gdańska podążył *nobilis Polonus* Piotr v. Gorck (zm. 1674 r.)⁹⁹, a w grudniu tego samego roku – Jan Paszk v. Słuszewski, syn drobnego właściciela zapewne ze Słuszewa¹⁰⁰.

⁹³ R. Cramer, op.cit., s. 225–227; R. Gerlach, *Ernst v. Weiher an seinen Sohn Franz* [w:] Heimatbuch Lauenburg, Gummersbach 1967, s. 324, 325. H. G. Bloth, *Soldat und Vermittler. Generalfeldmarschall Dubislav Gneomar v. Natzmer (1654–1739)*. Pommer, Pietist, Preuße, [w:] „Baltische Studien”, 1984, Bd. 70, s. 84.

⁹⁴ K. Wolf, op.cit., s. 91.

⁹⁵ *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego J. S. powiększony z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. Jana Nep. Bobrowicz, Lipsk 1839, t. 9, s. 274, 275. A. Elzow, op.cit., s. 234.

⁹⁶ *Księga wpisów...*, s. 200. Jan Jerzy M. S. pochodził z rodziny dziedziczącej w powiecie puckim, ale związanej z ziemią lęborską.

⁹⁷ *MU Tor. GA*, s. 174.

⁹⁸ *Księga wpisów...*, s. 201. Wawrzyniec v. T. był synem właściciela Tawęcina Szymona (ur. ok. 1615 r., zm. 1677 r.) i Barbary z d. v. Chynowskiej (zm. 1661 r.), córki właściciela Chynowa i starosty książęcego Mateusza v. Ch. i Anny z d. v. Weltzien z Sammit (Meklemburgia). S. Boehn von, *von Chinow*, Tutzing 1985, s. 3.

⁹⁹ *Księga wpisów...*, s. 202. Piotr v. G. był synem właściciela Wicka i Strzeżewa w ziemi lęborskiej oraz Karsznicy k. Słupska (1677 r.) Melchiora i Weroniki z d. v. Böhn, córki landrata Kacpra, właściciela Grąbkowa i Ścięgnicy w okręgu stawieńskim. R. Klempin, G. Kratz, *Matrikeln und Verzeichnisse der pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX. Jahrhundert*, Berlin 1863, s. 284; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 446.

¹⁰⁰ *Księga wpisów...*, s. 204.

Od listopada 1682 r. w Gdańsku kształcił się Reinhold v. Thadden¹⁰¹, a od stycznia 1683 r. – bracia (*nobiles Polonus*) Jan Jerzy i Filip Jakub v. Chmielińscy¹⁰². Filip Jakub (*Pol[onus] ex Lauenburgensi districtu*) kontynuował naukę w toruńskim Gimnazjum Akademickim (wpisany do rejestru 23 września 1684 r.)¹⁰³. Następnie, w kwietniu 1684 r. do rejestru gdańskiego gimnazjum wpisani zostali bracia Tauentzienowie (*Toucky*): Paweł Wawrzyniec (ur. około 1672 r.) i Szymon Bogusław (ur. około 1674 r.)¹⁰⁴. Wreszcie we wrześniu 1692 r. – Joachim Feliks v. Schwichowski¹⁰⁵.

Mikołaj Krystian v. Jannewitz (zm. przed 1714 r.)¹⁰⁶ został 3 czerwca 1656 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Greifswaldzie¹⁰⁷. Jego syn Jan Fryderyk, który w listopadzie 1662 r. został wpisany do rejestru uczniów gdańskiego Gimnazjum Akademickiego¹⁰⁸, od semestru letniego 1664 r. kształcił się na Uniwersytecie w Jenie¹⁰⁹. W lipcu 1664 r. na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą został immatrykulowany Mikołaj Ernest v. Natzmer (ur. 1646 r., zm. 10 września 1702 r.)¹¹⁰.

Tradycja kształcenia utrzymywała się w rodzinie Jackowskich. Jerzy Wojciech, najmłodszy syn wspomnianego wyżej Michała v. Jackowskiego z linii choczewskiej¹¹¹, absolwenta toruńskiego Gimnazjum Akademickiego i Akademii w Wittenberdze, został 22 sierpnia 1676 r. wpisany do rejestru toruńskiego Gimnazjum

---

¹⁰¹ Ibidem, s. 242. Zapewne był to Marcin Reinhold v. T. (ur. 1661 r. Nieznachowo, zm. 1734 r. Rąbity k. Zalewa), syn ławnika lęborsko-bytowskiego Jana (ur. 1616 r., zm. po 1714 r.) i Zofii z d. v. Lisewskiej, właścicieli z Dzięcielca.

¹⁰² *Księga wpisów...*, s. 243.

¹⁰³ *MU Tor. GA*, s. 211.

¹⁰⁴ *Księga wpisów...*, s. 246. Paweł Wawrzyniec i Szymon Bogusław v. T. byli najstarszymi synami Łukasza (1641–1697) z Tawęcina i poślubionej w 1670 r. Ewy Erdmuty z d. v. Felstow (Wielistowskiej). A. Elzow, op.cit., s. 208.

¹⁰⁵ *Księga wpisów...*, s. 260. Joachim Feliks v. Sch. był zapewne urodzonym ok. 1670/80 r., a zmarłym 29 grudnia 1738 r. w Pogorszenie, synem Jerzego Krystiana (Krzysztofa) v. Sch. Zob. R. Flanss von, *Die v. Schwichow in Pommern, auch Preussen und Posen* [w:] „Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde”, hrsg. von Verein Herold, 44 Jg., Berlin 1916, s. 25, 26; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 203.

¹⁰⁶ Mikołaj Krystian v. J. był synem Wawrzyńca i Anny z d. v. Jannewitz, właścicieli majątku w Janowicach. Został później właścicielem dóbr w Bolszewie i Robakowie.

¹⁰⁷ *AUM Greifswald*, t. 2, s. 67.

¹⁰⁸ *Księga wpisów...*, s. 200.

¹⁰⁹ *Die Matrikel der Universität Jena*, Bd. 2: 1652 bis 1723, bearb. von R. Jauernig, 3. Lief.(Gr-Loe), Weimar 1962, s. 439 (dalej cyt.: *MU Jena*).

¹¹⁰ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 105. Mikołaj Ernest v. N., brat słynnego feldmarszałka Dubisława Gniewomira, był synem właściciela dóbr Chocimino w okręgu słupeńskim i landrata na Pomorzu Brandenburskim Joachima Henryka (zm. 25 stycznia 1671 r.) i Barbary z d. v. Weiher, córki sędziego ziemskiego lęborsko-bytowskiego Ernesta. A. Elzow, op.cit., s. 105, 112–115.

¹¹¹ Michał v. J. odziedziczył majątek w Choczewie. Został wybrany na urząd ławnika sądu ziemskiego lęborskiego. Poślubił Zofię z d. v. Jackowską. Pozostawił czterech synów – współdziedziców Choczewa i Jackowa. A. Elzow, op.cit., s. 86, 87.

Akademickiego¹¹². Joachim Henning v. Jackowski z linii biebrowskiej¹¹³ pozostawił czterech synów: Jerzego Ernesta, Gniewomira Reinholda, Franciszka Henryka oraz Joachima Reinholda – współwłaściciele majątków w Jackowie i Biebrowie. Jerzy Ernest jest zapewne tożsamy z Janem Ernestem, który w grudniu 1681 r. został wpisany do rejestru uczniów gdańskiego Gimnazjum Akademickiego¹¹⁴. Do tego samego gimnazjum podążył w czerwcu 1684 r. Franciszek Henryk¹¹⁵. Natomiast najmłodszy z braci, Joachim Reinhold, został 3 kwietnia 1690 r. wpisany do rejestru uczniów gimnazjum w Elblągu¹¹⁶, a 31 października 1692 r. – immatrykulowany na Uniwersytecie Marcina Lutera w Halle z adnotacją z 19 grudnia 1710 r.: „in perpetuum relegiert”¹¹⁷. Adnotacja ta wskazuje na to, że w 1692 r. jedynie odwiedził uczelnię, i że w związku z tym jest tożsamy z Joachimem v. Jackowskim, który został immatrykulowany na tymże uniwersytecie 24 listopada 1707 r.¹¹⁸

W październiku 1681 r. do metryki gdańskiego Gimnazjum Akademickiego zostali wpisani bracia Mateusz Reinhold i Antoni Ernest v. Pirchow¹¹⁹. Mateusz Reinhold zapisał się następnie 6 maja 1687 r. do toruńskiego Gimnazjum Akademickiego¹²⁰. Natomiast Antoni Ernest został 10 listopada 1687 r. immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą, ale zmarł młodo¹²¹.

Jan Krystian v. Böhn (*e districtu Leoburg.*) zapisał się 6 maja 1687 r. do rejestru toruńskiego Gimnazjum Akademickiego¹²². Do tego samego gimnazjum podążyli 5 października 1698 r. bracia Henryk Wawrzyniec i Jakub v. Grelowie¹²³. Henryk

¹¹² *MU Tor. GA*, s. 199.

¹¹³ Joachim Henning v. J. ożenił się z Eufrozyną Elżbietą z d. v. Krokowską (ur. 17 września 1637 r.), najmłodszą córką starosty łębskiego Gniewomira Reinholda v. K. (ur. 1598 r., zm. 25 maja 1658 r.) i jego pierwszej żony Brygidy z d. Hain.

¹¹⁴ *Księga wpisów...*, s. 241.

¹¹⁵ *Księga wpisów...*, s. 246.

¹¹⁶ *MG Elbing*, Lief. 1, s. 181.

¹¹⁷ *Matrikel der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, Bd. 1 (1690–1730), bearb. von F. Juntke, Halle 1960, s. 245 (dalej cyt.: *MU Halle*)

¹¹⁸ *MU Halle*, Bd. 1, s. 245.

¹¹⁹ *Księga wpisów...*, s. 241. Mateusz Reinhold i Antoni Ernest v. P. byli synami Antoniego (zm. 1680 r.) i Adelajdy Zofii z d. v. Krokowskiej. Antoni v. P., dziedzic dóbr w Chocielewku, Redkowicach i Niebędzinie był asesorem sądu kapturowego, deputatem do łębskiego Trybunału apelacyjnego oraz rotmistrzem powiatu łębsko-bytowskiego. A. Elzow, op.cit., s. 135, 136; E. G. Pirch, op.cit., s. 31, 48; S. Boehn von, *von Jannewitz*, s. 11.

¹²⁰ *MU Tor. GA*, s. 214; E. G. Pirch, op.cit., s. 48.

¹²¹ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 203.

¹²² *MU Tor. GA*, s. 214. Jan Krystian v. B. pochodził zapewne z Lubiewa.

¹²³ *MU Tor. GA*, s. 235. Henryk Wawrzyniec i Jakub v. G. byli synami dziedzica majątków w Cewicach i Maszewie oraz ławnika sądu łębsko-bytowskiego Piotra Adama (zm. 26 kwietnia 1735 r.) i jego żony Krystyny z d. v. Gutzmerow z Wrześcia (zm. 4 kwietnia 1709). A. Elzow, op.cit., s. 33; R. Flanss von, *Die von Grelle, eine pommerellisch-lauenburgische Familie, Zeitschrift des Historischen Vereins für den Reg.-Bezirk Marienwerder*, 1902, Heft 41, s. 77–78, 83; S. Boehn von, *von Grelle*, s. 11.

Wawrzyniec (ur. 1680 r., zm. 29 kwietnia 1737 r.) od czerwca 1700 r. kontynuował naukę na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle¹²⁴.

Spośród sześciu synów Ernesta II v. Krokowskiego z linii krokowskiej¹²⁵ wieku dojrzałego doczekało trzech: najstarszy Reinhold Samuel (zm. 1690 r.) podążył śladami ojca i w 1682 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Lejdzie¹²⁶. Gniwomir oraz Ernest rozpoczęli 25 czerwca 1696 r. naukę na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą¹²⁷. Razem z Reinholdem Samuelem do Lejdy podążył jego dalszy krewny z linii roszczyckiej Dymitr (Döring) Jakub v. Krokowski¹²⁸, który następnie w 1685 r. zapisał się na studia na Uniwersytecie w Lipsku¹²⁹.

W drugiej połowie XVII w. w ziemi łęborskiej osiedli potomkowie Piotra v. Somnitza (ur. 1576 r., zm. 1646 r.), który sam otrzymawszy gruntowne wykształcenie¹³⁰, dbał o rozwój swych trzech synów: Wawrzyńca Krzysztofa (ur. 1612 r., zm. 1678 r.), Ulryka Gotfryda i Bogusława. Wawrzyniec Krzysztof, przyszły nadstarosta łęborsko-bytowski, do 15. roku życia kształcił się pod okiem nauczyciela domowego, po czym uczęszczał do szkoły łacińskiej w Kołobrzegu. 20 października 1629 r. rozpoczął edukację w toruńskim Gimnazjum Akademickim, gdzie m. in. nauczył się języka polskiego¹³¹, a Bogusław – w gdańskim Gimnazjum Akademickim. Wawrzyniec Krzysztof od semestru zimowego 1631 r. kontynuował studia w królewieckiej Albertynie¹³². Wszyscy trzej bracia wyruszyli na dalsze studia do Wittenbergi: Wawrzyniec Krzysztof w 1634 r., Ulryk Godfryd w 1635 r., a Bogusław w 1651 r.¹³³. Następnie odbyli wspólnie podróże naukowe do Francji (akademia ewangelicka w mieście Saumur), Holandii (Lejda) i Anglii. Największą karierę zrobił Wawrzyniec Krzysztof v. Somnitz, humanista, prawnik, poliglota i dyplomata¹³⁴. Majętny i wszechstronnie

¹²⁴ *MU Halle*, Bd. 1, s. 184.

¹²⁵ Ernest II v. K. był dwukrotnie żonaty: z Florentyną v. Czirenberg, a następnie z Wirginią v. Czirenberg. Z obu małżeństw narodziło się łącznie trzynastoro dzieci, ale podobnie jak w przypadku jego rodzeństwa, wiele nie dożyło wieku dojrzałego.

¹²⁶ *ASA Lugduno*, Bd. 1, s. 657.

¹²⁷ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 237.

¹²⁸ *ASA Lugduno*, Bd. 1, s. 657. Dymitr Jakub v. K. był synem starosty łęborskiego Reinholda (ur. 1617 r., zm. 1663/67 r.).

¹²⁹ *JMU Leipzig*, Bd. 3, s. 239.

¹³⁰ Piotr v. Somnitz był właścicielem znacznych dóbr w powiecie słupskim i sędzią grodzkim w Szczecinku. Odebrał bardzo staranne wykształcenie. W 1593 r. został immatrykulowany na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, w semestrze letnim 1598 r. – na uniwersytecie w Lipsku, wreszcie 27 maja 1600 r. – na uniwersytecie w Heidelbergu. *AUM Frankfurt*, Bd. 1, s. 377; *JMU Leipzig*, Bd. 1, s. 438; *MU Heidelberg*, Th. 2, s. 202.

¹³¹ *MU Tor. GA*, s. 87.

¹³² *MAU Königsberg*, Bd. 1, s. 330.

¹³³ *AA Vitebergensis*, s. 384, 389, 499.

¹³⁴ H. Saring, *Lorenz Christoph von Somnitz, ein Staatsmann des Großen Kurfürsten*, Baltische Studien, N. F., 1932, Bd. 34, s. 135–149; A. Kamińska-Linderska, *Między Polską a Brandenburgią. Sprawa lenna łęborsko-bytowskiego w drugiej połowie XVII w.*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 14, 15.

wykształcony przywiązywał też ogromną wagę do wykształcenia swych synów. Piotr (ur. 9 kwietnia 1645 r., zm. 16 lutego 1693 r.) i Dubisław zostali 16 sierpnia 1656 r. immatrykulowani na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą¹³⁵, w semestrze letnim 1657 r. udali się na studia do Królewca¹³⁶, wreszcie 27 lipca 1662 r. zapisali się na studia w Heidelbergu¹³⁷. Ich młodszy brat Maciej Döring w czerwcu 1679 r. rozpoczął edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹³⁸, 14 sierpnia 1680 r. został wpisany do metryki Uniwersytetu we Frankfurcie n. Odrą¹³⁹, a w 1687 r. odbywał podróże kształcące po ośrodkach naukowych zachodniej Europy.

Aktywni na polu kształcenia byli wciąż Weiherowie. Stosunkowo późno jednak tradycja ta ukształtowała się w linii wrześcieńskiej. Dytrych (Teodoryk) v. Weiher (ur. 1649 r., zm. 1692 r.) kształcił się w szkołach jezuickich Poznania, Gdańska (Stare Szkoty) i Braniewa¹⁴⁰. Może to wskazywać na to, że był katolikiem. Katoliczką z pewnością była jego matka, która jako „Anna Weiher z d. Czapska, matka starosty hamersztyńskiego” została w 1684 r. pochowana w krypcie klasztoru franciszkanów w Wejherowie¹⁴¹. Dytrych pozostawił jednego syna Ernesta Gniewomira (ur. 1791 r., zm. 1733 r.), który w styczniu 1703 r. rozpoczął edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹⁴², a 2 lipca 1710 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą¹⁴³.

Brat Dytrycha, Magnus Ernest (ur. 1645 r., zm. 7 stycznia 1694 r. w Czarnem), sam wprawdzie nie został odnotowany w albumach uczniowskich, ale dbał o wykształcenie swoich trzech synów: Franciszka Teodora (ur. 15 maja 1684 r., zm. 22 lipca 1746 r.), Mikołaja Albrechta (ur. około 1687 r., zm. 1756 r.) i Jana (ur. około 1691 r., zm. 5 września 1750 r.). Franciszek Teodor został 13 lipca 1696 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Greifswaldzie¹⁴⁴, a w semestrze letnim 1697 r. – na Uniwersytecie w Królewcu¹⁴⁵.

¹³⁵ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 59.

¹³⁶ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 2.

¹³⁷ *MU Heidelberg*, Th. 2, s. 343.

¹³⁸ *Księga wpisów...*, s. 237.

¹³⁹ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 168.

¹⁴⁰ A. Klemp, *Protestanci w dobrach prywatnych w Prusach Królewskich od drugiej połowy XVII do drugiej połowy XVIII wieku*, Gdańsk 1994, s. 106. Dytrych v. W. był synem ławnika lęborsko-bytowskiego Jerzego z drugiego małżeństwa z Małgorzatą ze Smołąga Czapską. A. Elzow, op.cit., s. 233; GGT 1921, s. 873, 875; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 405.

¹⁴¹ M. Lademann, *Krypty grzebalne kościoła klasztorowego w Wejherowie*, [w:] Universitas Gedanensis, Gdańsk 1996, nr 15, s. 129, 143. Zapewne nosiła imiona Anna Małgorzata, skoro w genealogii rodziny występuje jako Małgorzata.

¹⁴² *Księga wpisów...*, s. 277.

¹⁴³ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 283.

¹⁴⁴ *AUM Greifswald*, t. 2, s. 212.

¹⁴⁵ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 206.

Okres 1701–1756

W ciągu tego półwiecza udało się odnotować 18 gimnazjalistów i 28 studentów, spośród których jedynie czterech miało podbudowę gimnazjalną. Na studia wyjeżdżano do Halle – centrum pruskiego pietyzmu, Królewca, Frankfurtu n. Odrą, Lipska, Jeny i Erlangen.

Wykazy studentów z tego okresu rozpoczynają młodszy synowie dopiero co wspomnianego Magnusa Ernesta v. Weihera: Mikołaj Albrecht (w metryce występuje jako Mikołaj) i Jan zostali w semestrze zimowym 1709 r. immatrykulowani na Uniwersytecie w Lipsku¹⁴⁶, a 8 października 1710 r. podążyli na dalsze studia do Frankfurtu n. Odrą¹⁴⁷.

Mikołaj Albrecht v. Weiher¹⁴⁸ wykształcił dwóch spośród trzech swoich synów w gdańskim Gimnazjum Akademickim: Mikołaj Henryk (ur. 1725 r., zm. 9 września 1795 r.) i Franciszek Ludwik (ur. 1728 r., zm. przed 1766 r.) zostali przyjęci w poczet uczniów 21 sierpnia 1742 r.¹⁴⁹. Franciszek Ludwik kontynuował naukę na zagranicznych uczelniach: 21 maja 1745 r. wpisał się do metryki Uniwersytetu w Jenie¹⁵⁰, a 20 maja 1748 r. – w Erlangen¹⁵¹.

Z okolic Koszalina pochodziła rodzina Weiherów (linia tymieńska), której przedstawiciele zaczęli około 1680 r. osiedlać się w ziemi łęborskiej, a następnie w nieznanym nam okolicznościach porzucili swój herb rodziny przyjmując herb Pomerzanin „tutejszych” Weiherów¹⁵². Dwaj synowie Maurycyego Teodoryka (ur. 26 października 1676 r., zm. około 1760 r.) zostali wpisani do metryki uczniów gdańskiego Gimnazjum Akademickiego: Bogusław Teodoryk (ur. 1713 r., zm. 1776 r.) 8 maja 1736 r.¹⁵³,

¹⁴⁶ *JMU Leipzig*, Bd. 2, s. 448.

¹⁴⁷ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 284. GGT 1921, s. 874, 875.

¹⁴⁸ Mikołaj Albrecht v. W. otrzymał majątki w ziemi łęborskiej: Gęś, Osowo Łęborskie, Łędziechowo, Leśnice oraz Jabłowo i Bielski w pow. starogardzkim. W 1739 r. objął też Nowęciny oraz części Szczernurza i Wrześcia, w 1744 r. – Małoszyce, Okalice i Rozgórze. Był więc człowiekiem bardzo majątnym. Ponadto był pułkownikiem wojsk polskich. Zamożność i pozycja społeczna umożliwiła mu poślubienie baronowej Anny Heleny v. Trach.

¹⁴⁹ *Księga wpisów...*, s. 330.

¹⁵⁰ *MU Jena*, Bd. 3, s. 457.

¹⁵¹ *Register zur Matrikel der Universität Erlangen 1743–1843*, hrsg. von K. Wagner, München–Leipzig 1918, s. 532.

¹⁵² Synowie Adriana v. Weihera (ur. 1590 r., zm. 1653 r.): Franciszek Jerzy (ur. 5 sierpnia 1635 r., zm. 1696 r.) i Wolff Albrecht zapisali się w końcu 1655 r. na studia na Akademii Wittenberskiej. Pierwszy w ziemi łęborskiej osiadł Wolff Albrecht nabywając w 1682 r. majątki w Tawęcynie i Osowie Łęborskim. Zdaje się, że akt kupna poprzedziło jego małżeństwo z Anną z d. v. Weiher z linii wrześciańskiej. Zmarł jednak nie pozostawiając męskiego potomka. Majątek w Osowie Łęborskim przeszedł na jego bratanek Henryka Krzysztofa v. Weihera (ur. 1661 r., zm. 1719 r.), syna Franciszka Jerzego. Spośród czterech synów Franciszka Jerzego jedynie najmłodszy Maurycy Teodoryk podjął studia uniwersyteckie: 13 lipca 1696 r. został immatrykulowany na uniwersytecie w Greifswaldzie. *AA Vitebergensis*, Teil 1, s. 548. *AUM Greifswald*, t. 2, s. 212.

¹⁵³ *Księga wpisów...*, s. 323.

a Jan Mikołaj Krzysztof (ur. 1727 r., zm. 9 czerwca 1768 r.) – 7 października 1743 r.¹⁵⁴ Nielicznych studentów spotykamy również wśród potomków Henryka Krzysztofa v. Weihera (ur. 1 listopada 1661 r., zm. 22 lutego 1719 r.)¹⁵⁵. Jego syn Jerzy zaczął edukację zapewne pod okiem nauczyciela domowego. 31 maja 1720 r. (jako *eques Polonus*) został wpisany do rejestru uczniów gdańskiego Gimnazjum Akademickiego¹⁵⁶. Z tym samym określeniem został 20 czerwca 1726 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Lipsku¹⁵⁷. Był niewątpliwie najwybitniejszym przedstawicielem rodziny w XVIII w. Zmarł przedwcześnie w wieku 54 lat¹⁵⁸.

28 czerwca 1704 r. na wydziale teologii Uniwersytetu Marcina Lutera w Halle został immatrykulowany Jan Jarcke – *Leoburgicus*¹⁵⁹. Z określeniem *Leoburgo-Boruss.*, został wpisany 26 lipca 1706 r. do metryki Uniwersytetu w Jenie¹⁶⁰.

Franciszek (ur. 1689 r.) i Jan (ur. 1687 r.) v. Sarbscy¹⁶¹ zostali 14 października 1706 r. wpisani do rejestru uczniów Gimnazjum braniewskiego¹⁶², co może wskazywać na ich katolickie wyznanie. W lipcu 1707 r. edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim rozpoczął Bartłomiej Ernest v. Chmieliński¹⁶³, a w lutym 1731 r. – Mikołaj Aleksander v. Pomeiske (ur. 4 czerwca 1717 r., zm. 20 maja 1785 r. w Prabutach)¹⁶⁴.

¹⁵⁴ Ibidem, s. 331.

¹⁵⁵ Henryk Krzysztof v. W. był synem Franciszka Jerzego (ur. 5 sierpnia 1635 r., zm. 1696 r.).

¹⁵⁶ *Księga wpisów...*, s. 303.

¹⁵⁷ *JMU Leipzig*, Bd. 2, s. 448.

¹⁵⁸ J. F. Gauhe, *Historisches Helden- und Heldinnen-Lexicon, in welchem das Leben und die Thaten deren Generalen, Admiralen, Feldmarschalle etc., wie auch anderer Personen männlichen und weiblichen Geschlechts von allen Nationen, die sich durch ihre Tapferkeit einen besonderen Ruhm erworben, in alphabetischer Ordnung mit bewährten Zeugnissen vorgestellt werden*, Leipzig 1716, 2. Theil, s. 2876; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 211. R. Cramer, *Geschichte...*, Bd. 1, s. 332.

¹⁵⁹ *MU Halle*, Bd. 1, s. 245. Jan Jarcke (ur. około 1680/85 r., zm. 1736 r.) został później pastorem w Rowach. Nie znamy dokładnego miejsca jego pochodzenia. Mógł urodzić się w Gostkowie Wielkim k. Bytowa. Był dziadkiem pruskiego feldmarszałka Hansa Davida Ludwiga v. Yorcka. A. G. Mülverstedt von, *Beitrag zur Beantwortung der Frage über das Vaterland der Familie des preussischen Feldmarschalls Grafen York von Wartenburg*, [w:] „Neuen Preussischen Provinzial-Blätter”, A. F., 1853, Bd. 3, s. 211–219; J. G. Droysen, *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg*, Leipzig 1913, Bd. 1, s. 4–6, 20; E. Winguth, *Der Rower Pastor Johannes Jarcken Gustowski, der Großvater des Generalfeldmarschalls Grafen Yorck v. Wartenburg* [w:] „Blätter für Kirchengeschichte Pommerns”, 1932, H. 10, s. 18–38; E. Winguth, *Über die Herkunft des Generalfeldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg* [w:] „Deutschen Herold”, 1932, Jg. 63, nr 11/12, s. 62–66.

¹⁶⁰ *MU Jena*, 3. Lief, s. 439.

¹⁶¹ Franciszek i Jan v. S. byli synami ławnika sądu ziemskiego łęborsko-bytowskiego i marszałka sejmiku łęborskiego Bernarda Jerzego (ur. około 1645 r., zm. po 1706 r.) i Anny z d. v. Kczewskiej, R. Cramer, *Geschichte...*, Bd. 1, s. 327; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 424.

¹⁶² *Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776*, hrsg. von G. Lühr, [w:] „Monumenta Historiae Warmienses”, Braunsberg 1932, 36. Lieferung, Bd. 12, 1, s. 47.

¹⁶³ *Księga wpisów...*, s. 285.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 316. Mikołaj Aleksander v. P. był synem byłego kadeta w kompanii następcy tronu Fryderyka Wilhelma – Mikołaja Erazma i Doroty Emilii z d. v. Pirch z Nożyna zmarł jako generał porucznik wojsk pruskich. E. G. Pirch von, op.cit., s. 27.

Bracia v. Rexinowie, Michał Ernest (ur. około 1696 r., zm. 1768 r.) i Franciszek Ludwik (ur. 1697 r. w Wódce, zm. 8 lipca 1768 r.)¹⁶⁵ po ukończeniu edukacji w domu rodzinnym, pobierali nauki w kolegium jezuickim w Starych Szkotach. Tam opanowali język polski, a Michał Ernest przeszedł na katolicyzm¹⁶⁶.

Nadstarosta łęborsko-bytowski Jerzy Wojciech v. Jackowski, mimo iż był człowiekiem zamożnym i wpływowym, wykształcił jak się zdaje jedynie średniego syna Karola Filipa, który śladem ojca zapisał się 17 listopada 1720 r. do toruńskiego Gimnazjum Akademickiego¹⁶⁷. Filip Wilhelm v. Grumbkow (ur. 23 czerwca 1711 r., zm. 21 września 1778 r. w Łupawie jako generał major), syn nadstarosty łęborsko-bytowskiego¹⁶⁸, został 2 kwietnia 1726 r. immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą¹⁶⁹. Na studia do Królewca wyjechał w 1754 r. Jan Wilhelm v. Słuchowski (v. Schlochau)¹⁷⁰ (*ex collegio Fridericiano, eq. Pom.*)¹⁷¹.

Więszą aktywnością odznaczali się przedstawiciele rodzin v. Wussow (Ossowsy) i v. Natzmer. Jerzy Wawrzyniec v. Wussow (ur. około 1717 r., zm. po 1784 r.) jako *eques Lauenburg.* został w semestrze zimowym 1735 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Królewcu¹⁷². Karol Dubisław v. Natzmer (ur. 7 wrzesień 1705 r., zm. 31 lipiec 1738 r.)¹⁷³ jako *Borussus Lauenburgicus* został około 1722 r. immatrykulowany na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle¹⁷⁴. Henryk Ernest v. Natzmer,

¹⁶⁵ Michał Ernest i Franciszek Ludwik v. R. byli synami kapitana w służbie duńskiej Jana Ernesta v. Rexina (ur. 1655 r., zm. 1720 r.) i Justyny Urszuli v. Schachmann (ur. 8 lutego 1640 r., zm. 5 stycznia 1729 r.). W 1695 r. ciż małżonkowie sprzedali swoje dobra w Grapicach, *Jesorke* i Dąbrówce w pow. słupskim. W 1698 r. występują jako właściciele dóbr Dolna (*Liebenthal*), a po 1704 r. weszli w posiadanie Wódki, przypuszczalnie również Salina i, przejściowo, części Bukowiny.

¹⁶⁶ J. Dygdała, *Rexin Michał Ernest*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, s. 181.

¹⁶⁷ *MU Tor. GA*, s. 272.

¹⁶⁸ Filip Wilhelm v. G. był synem Filipa Ottona (ur. 12 maja 1684 r., zm. 26 sierpnia 1752 r.) i Henrietty Scholastyki z d. v. Schlabrendorff z Drodzowa k. Sławna. Filip Otton był w latach 1718–1750 nadstarostą łęborsko-bytowskim, i dziedzicem dóbr: Łupawa, Runowo, Warcimino, Darżyno i *Wangerse* w okręgu słupskim. *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen welche sich in preussischen Diensten berühmt gemacht haben*, Berlin 1788–89, s. 79, 88; R. Cramer, op.cit., Bd. 1, Beil. IX, s. 92; L. Zedlitz-Neukirch von, *Neues preussisches Adelslexikon*, Berlin 1836–1843, Bd. 2, s. 295.

¹⁶⁹ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 319.

¹⁷⁰ Jan Wilhelm v. S. (ur. 1735 r.) był synem poborcy podatkowego w ziemi łęborsko-bytowskiej Joachima Jerzego v. S. ze Słuchowa. *Matrikeln...*, s. 393, F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 203, 433; GHdA 1955 (genealogia rodziny von Thadden), s. 409.

¹⁷¹ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 455.

¹⁷² *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 365. Jerzy Wawrzyniec v. W. był synem właściciela Wicka Jana Wawrzyńca (ur. 10 sierpnia 1683 r., zm. 1 grudnia 1737 r.) i Jadwigi z d. v. Natzmer z Redkowic. *Chronik der evangelischen Kirchengemeinde zu Charbrow, Kreis Lauenburg/Pom.* K. Trowitzsch, *Chronik der Kirche zu Charbrow aus dem Jahre 1869* (odpis E. Gongolla z 1993 r.), s. 83. GGT 4/1903, s. 943. W 1756 r. występuje jako właściciel Wicka, Maszewa i Jasienia i ojciec 11-letniego Jerzego Wawrzyńca [Krzysztofa]. *Matrikeln...*, s. 399.

¹⁷³ Karol Dubisław v. N. był synem pruskiego feldmarszałka Dubisława Gniewomira (ur. 14 września 1654 r., zm. 13 maja 1739 r.) i jego drugiej żony Charlotty Justyny baronowej v. Gersdorf, wdowy po hr. v. Zinzendorffie.

¹⁷⁴ *MU Halle*, Bd. 1, s. 309.

zapewne brat poprzednika, zaczął kształcić się na tym samym uniwersytecie w 1724 r.¹⁷⁵ Wybór uczelni nie był przypadkowy. Feldmarszałek był bowiem jednym z czołowych przedstawicieli nurtu pietystycznego w Prusach, którego centrum był właśnie Uniwersytet w Halle. Natomiast syn Karola Dubisława v. Natzmera, Karol Fryderyk (ur. 1697 r. w Redkowicach, zm. 1772 r.) został 1 czerwca 1734 r. przyjęty w poczet studentów Uniwersytetu we Frankfurcie n. Odrą¹⁷⁶.

Głównym spadkobiercą nadstarosty Wawrzyńca Krzysztofa v. Somnitza i jedynym kontynuatorem lęborskiej linii Somnitzów został jego syn Piotr¹⁷⁷, który pozostawił synów: Ernesta (ur. 6 września 1682 r., zm. 8 stycznia 1723 r.) – kolejnego posiadacza tytułu dziedzicznego podkomorzego pomorskiego oraz Krzysztofa I (ur. 12 marca 1684 r., zm. 5 czerwca 1722 r.)¹⁷⁸, który 15 maja 1702 r. zapisał się na studia na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle¹⁷⁹. Jedynym kontynuatorem rodziny został Krzysztof I, który pozostawił dwóch synów: Krzysztofa II (ur. 1 sierpnia 1714 r., zm. 14 grudnia 1766 r.) – dziedzica kompleksu charbrowskiego i tytułu dziedzicznego podkomorzego pomorskiego oraz Franciszka (ur. 1717 r., zm. 7 listopada 1776 r.). O edukacji Krzysztofa II nic nie wiemy. Natomiast Franciszek 17 lipca 1733 r. rozpoczął naukę w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹⁸⁰, a od semestru zimowego 1734 r. kontynuował ją na wydziale prawa Uniwersytetu w Królewcu¹⁸¹.

Dużą dbałość o wykształcenie swych trzech synów wykazywał kapitan w służbie brandenburskiej Marcin Maciej v. Krockow (zm. ? 1720 r.)¹⁸² ożeniony z Barbarą Zofią Kochańską (zm. 1737 r.). Wszyscy zdobyli wykształcenie uniwersyteckie: Ernest Bogusław (ur. około 1690 r., zm. po 1772 r.) i Gniewomir Reinhold (ur. około 1693 r., zm. 1754 r.) w lipcu 1707 r. rozpoczęli edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹⁸³. 14 kwietnia 1712 r. zostali immatrykulowani na Uniwersytecie

¹⁷⁵ *MU Halle*, Bd. 1, s. 309.

¹⁷⁶ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 399. Karol Fryderyk v. N. został później pruskim pułkownikiem.

¹⁷⁷ Piotr v. S. odziedziczył kompleks charbrowski, tytuł dziedzicznego podkomorzego Pomorza Tylnego oraz objął po ojcu urząd nadstarosty lęborsko-bytowskiego. Ożenił się z Anną Konstancją z d. v. Krokowską (ur. 1659 r., zm. 1704 r.), córką Ernesta II (ur. 1617 r., zm. 1680 r.) i Wirginii z d. Czirenb-berg. APG 300, R/Uu 17, s. 97, 99.

¹⁷⁸ Krzysztof I v. S. ożenił się z Katarzyną z d. v. Krokowską (zapewne Katarzyna Renata Tugendreich (ur. 10 marca 1687 r., zm. 20 czerwca 1736 r.), córka starosty parchowskiego Wawrzyńca Gniewomira v. K. (ur. 1646 r., zm. 1698 r.) i Korduli Bartsch von Demuth). Tą drogą w ręce Somnitzów przeszły dobra roszczyckie. Po ojcu odziedziczył majątki i tytuł dziedzicznego podkomorzego. W 1711 r. i 1713 r. był marszałkiem konwentu sejmiku ziemskiego lęborskiego (*Director sui Convent*). APG 999, nr 1904, s. 5, 7 (laudum sejmiku lęborskiego z 5 stycznia 1707 r.). Według akt sądu grodzkiego z lat 1721–1726 (28 kwietnia 1721 r.) pełnił również urząd sędziego ziemskiego lęborsko-bytowskiego. *Chronik der Kirche zu Charbrow aus dem Jahre 1869*, s. 242; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 203 przypis; GGT 1901, s. 808, 809; R. Cramer, op.cit., Bd. 1, Beil. IX, s. 106.

¹⁷⁹ *MU Halle*, Bd. 1, s. 424.

¹⁸⁰ *Księga wpisów...*, s. 320.

¹⁸¹ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 361.

¹⁸² Wnuk wspomnianego wyżej Marcina Döringa v. K. z linii osieckiej.

¹⁸³ *Księga wpisów...*, s. 285.

Marcina Lutra w Halle¹⁸⁴. Młodszy z braci, Karol Fryderyk zapisał się na studia w tym samym uniwersytecie 28 maja 1718 r.¹⁸⁵. Tradycje naukowe były pielęgnowane również w następnym pokoleniu. Obaj synowie Gniewomira Reinholda: Fryderyk (*Fritz*) Jerzy (ur. 1727 r., zm. 1757 r.) oraz Ernest Maciej (zm. 1788 r.) kształcili się w gdańskim Gimnazjum Akademickim (wpisani do rejestru we wrześniu 1742 r.)¹⁸⁶. Również synowie Ernesta Bogusława v. Krockowa otrzymali wykształcenie uniwersyteckie. W semestrze letnim 1749 r. na Uniwersytecie Królewieckim zostali immatrykulowani Ernest Maciej (ur. 1726 r., zm. 1795 r.) (tutaj występuje jako Maciej Fryderyk Ernest)¹⁸⁷ oraz Otton Karol (1734–1805)¹⁸⁸.

Okres 1757–1848

W ciągu tego niespełna stulecia odnotowano jedynie czterech gimnazjalistów i piętnastu studentów. Wszyscy absolwenci gimnazjów odwiedzili wyższe uczelnie. W tym okresie, nie licząc dwóch wyjazdów do Erlangen i tyłuż do Heidelbergu, wybierano już tylko Frankfurt n. Odra i Królewiec. Gwałtowny spadek wyjazdów naukowych należy tłumaczyć ogólną sytuacją związaną z wojną siedmioletnią i rozwojem szkolnictwa wojskowego, mającego wypełnić luki kadrowe w pruskim korpusie oficerskim spowodowane tą wojną. Listę studentów otwiera w tym okresie Jan Karol Henryk v. Weiher (ur. 24 października 1752 r., zm. 29 października 1829 r.)¹⁸⁹. 13 stycznia 1770 r. rozpoczął edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹⁹⁰, a w semestrze zimowym 1773 r. zapisał się na studia do Królewca¹⁹¹. Ożenił się z Joanną Luizą Czapską z Janowic i miał z nią jednego syna Hermana Karola (ur. 14 kwietnia 1800 r., zm. 11 grudnia 1871 r.), który 14 października 1820 r. został immatrykulowany na wydziale prawa Uniwersytetu w Heidelbergu z adnotacją, że odwiedził również Halle¹⁹². Od 1822 r. studiował w Królewcu¹⁹³.

¹⁸⁴ *MU Halle*, Bd. 1, s. 104.

¹⁸⁵ *Ibidem*, s. 104.

¹⁸⁶ *Księga wpisów...*, s. 330.

¹⁸⁷ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 432.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 432. Późniejszy hrabia.

¹⁸⁹ Jan Karol Henryk v. W. był synem Mikołaja Henryka z linii wrześcińskiej, właściciela dóbr Jabłowo i Lipinki w pow. starogardzkim oraz Dziechłina, Leśnic, Gęsi, Skarszewa i Popowa w pow. łęborskim oraz Zakrzewa i Niepoczolowic w pow. mirachowskim. Mikołaj Henryk tytułował się polskim pułkownikiem i szambelanem. W 1748 r. ożenił się z zamożną gdańszczanką Anną Konstancją z d. v. Uphagen (ur. 1727 r., zm. 1795 r.).

¹⁹⁰ *Księga wpisów...*, s. 351.

¹⁹¹ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 530.

¹⁹² *MU Heidelberg*, Th. 5, s. 194.

¹⁹³ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 738. Hermann Karol ożenił się z Albertyną Marią z d. v. Rüchel Kleist i pozostawił syna Hansa Hermana (ur. 1842 r., zm. 1911 r.), który 7 maja 1864 r. został immatrykulowany na wydziale prawa uniwersytetu w Heidelbergu. *MU Heidelberg*, Th. 6, s. 502.

O wykształcenie dzieci nadstarosty lęborsko-bytowskiego Jerzego v. Weihera dbała zapewne wdowa po nim. Najstarszy Franciszek Teodor (ur. 1745 r., zm. 1796 r.) został głównym spadkobiercą¹⁹⁴. Młodszy bracia, z określeniem *Gedanensis*, bez wyjątku kształcili się na Uniwersytecie w Getyndze. 21 października 1766 r. zostali immatrykulowani: Ernest Karol Ludwik (ur. 9 czerwca 1751 r., zm. 12 października 1814 r.), Jan Jerzy (ur. 1752 r., zm. 25 sierpnia 1807 r.) i Maurycy Henryk (ur. 7 czerwca 1754 r., zm. 1822 r.)¹⁹⁵.

Jedynym spadkobiercą Krzysztofa II v. Somnitza z Charbowa¹⁹⁶, po śmierci starszego syna Franciszka Krzysztofa (zm. przed 1777 r.), został Karol Henryk (ur. 24 grudnia 1755 r., zm. 10 kwietnia 1818 r.). W semestrze letnim 1773 r. zapisał się na studia w królewieckiej Albertinie¹⁹⁷. Zapewnił następnie gruntowne wykształcenie swemu synowi Karolowi Wilhelmowi Fryderykowi (ur. 16 października 1784 r., zm. 7 marca 1840 r.), który 15 listopada 1797 r. rozpoczął edukację w gdańskim Gimnazjum Akademickim¹⁹⁸, w semestrze letnim 1799 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Królewcu¹⁹⁹, potem odwiedził Uniwersytet w Halle, a na koniec 23 czerwca 1806 r. zapisał się na studia w Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą²⁰⁰. W Królewcu studiował również od 1765 r. Jan Fryderyk v. Somnitz (ur. 1747 r.)²⁰¹.

Z ziemi bytowskiej pochodził zapewne Fryderyk Wilhelm v. Wussow określany jako *Gustowio Pomeranus* (tj. z Gostkowa?), który 7 stycznia 1761 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą²⁰². Inny przedstawiciel tej rodziny, Jerzy Krzysztof v. Wussow (ur. około 1745 r., zm. 1794 r.), został w semestrze letnim 1764 r. immatrykulowany na Uniwersytecie w Królewcu²⁰³. Z kolei jego syn Jan Karol Wawrzyniec (ur. 1780 r.) 8 października 1798 r. zapisał się na studia na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą z adnotacją, że do matury kształcił się

¹⁹⁴ Franciszek Teodor v. W otrzymał starostwo baldenburskie i kilka wsi w okolicach Człuchowa, tytułował się też szambelanem króla polskiego.

¹⁹⁵ *Die Matrikel der Georg-August-Universität zu Göttingen 1734–1837*, hrsg. von Götz von Selle, Leipzig 1937, s. 164

¹⁹⁶ Krzysztof II v. S. był synem Krzysztofa I i Katarzyny z d. v. Krokowskiej. Poślubił Zofię Konstancję z d. v. Weiher, z którą doczekał się dwóch synów i trzech córek.

¹⁹⁷ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 527.

¹⁹⁸ *Księga wpisów...*, s. 376.

¹⁹⁹ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 648.

²⁰⁰ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 637.

²⁰¹ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 497. Jan Fryderyk v. S. był synem Franciszka (ur. 1717 r., zm. 7 listopada 1776 r.).

²⁰² *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 403.

²⁰³ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 492. Jerzy Krzysztof v. W. był synem Jerzego, który był w 1756 r. właścicielem Wicka, Maszewa i Jasienia. *Matrikeln...*, s. 399. Jego żoną była Renata Charlotta v. Rindtorf z d. v. Somnitz (zm. 1773 r.). J. T. Bagmihl, op.cit., Bd. 2, s. 125.

w Gimnazjum w Szczecinku²⁰⁴. 6 lipca 1763 r. na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą został immatrykulowany Jan Fryderyk Ernest v. Goddentow²⁰⁵.

W semestrze letnim 1762 r. studia w Królewcu rozpoczął Jan Piotr v. Sulicki (ur. około 1743 r.)²⁰⁶. W semestrze zimowym 1771 r. do Alberitiny podążył Franciszek Michał v. Wittke (ur. 1753 r. w Jeżewie, zm. 25 marca 1793 r. w Bydgoszczy)²⁰⁷, a w semestrze zimowym 1769 r. – Jerzy v. Rexin²⁰⁸, określony jako *eques et capitaneus Polonus*²⁰⁹.

Jakub Beniamin Rekowski, przedstawiciel szlachty bytowskiej, wpisał się w sierpniu 1791 r. do metryki gdańskiego Gimnazjum Akademickiego²¹⁰.

Karol August Ludwik Baltazar v. Pirch (ur. 12 sierpnia 1786 r. w Niebędzinie, zm. 25 lutego 1826 r. w Niebędzinie)²¹¹ 22 kwietnia 1804 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie we Frankfurcie n. Odrą²¹². 30 kwietnia 1809 r. studia na tamtejszym uniwersytecie podjął również Wilhelm Ernest Aleksander v. Thadden (lat 18)²¹³, absolwent elitarnej berlińskiej Académie Militaire²¹⁴.

Syn wspomnianego hrabiego Ottona Karola v. Krockowa, August Konstantyn Ludwik Jan, rozpoczął edukację 25 listopada 1799 r. w gdańskim Gimnazjum Akademickim²¹⁵, w semestrze zimowym 1803 r. został immatrykulowany na Uniwersytecie w Królewcu (pochodził z Roszczyca)²¹⁶, a 2 grudnia 1807 r. przyjęty w poczet studentów Uniwersytetu w Heidelbergu²¹⁷.

²⁰⁴ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 564.

²⁰⁵ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 412. Jan Fryderyk Ernest v. G. urodził się w 1745 r. w rodzinie Jana Ernesta (ur. 1704/09 r., zm. 1781 r.) i poślubionej około 1740 r. Marii Anny z d. Cochius (ur. 25 kwietnia 1715 r., zm. 1780 r.). J. T. Bagmihl, op.cit., Bd. 3, s. 71; GGT 1932, s. 166.

²⁰⁶ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 484. Jan Piotr v. S. był synem właściciela Kierzkowa, asesora Trybunału apelacyjnego w Łęborku i marszałka sejmiku łęborsko-bytowskiego Jerzego Wojciecha (ur. około 1710/15 r., zm. po 1772 r.). F. Schultz, *Geschichte Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 203, 433.

²⁰⁷ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 552. GGT 1928, s. 757.

²⁰⁸ *MAU Königsberg*, Bd. 3, s. 354.

²⁰⁹ Określenie to wskazuje jednoznacznie na to, że był synem generała majora i naówczas starosty tczewskiego oraz właściciela majoratu Wódka-Gniewino Franciszka Ludwika (ur. 1697 r. w Wódce, zm. 8 lipca 1768 r.) i Elżbiety Luizy z d. v. Rexin z linii tawęcińskiej.

²¹⁰ *Księga wpisów...*, s. 372.

²¹¹ Karol August Ludwik Baltazar v. P. był synem właściciela Redkowic i Niebędzina oraz polskiego generała majora Karola Kacpra (ur. 31 grudnia 1719 r., zm. 25 czerwca 1806 r.) i Fryderyki Wilhelminy v. Rexin (ur. 24 grudnia 1746 r., zm. 3 marca 1798 r.).

²¹² *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 618.

²¹³ [Wilhelm] Ernest Aleksander v. T. (ur. 1791 r.) był synem zmarłego pułkownika i właściciela Redystowa Ernesta Dytrycha (ur. 3 marca 1746 r., zm. 16 września 1799 r.).

²¹⁴ *AUM Frankfurt*, Bd. 2, s. 673.

²¹⁵ *Księga wpisów...*, s. 377.

²¹⁶ *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 668.

²¹⁷ *MU Heidelberg*, Th. 5, s. 13.

Wnioski końcowe

Liczebność uczniów i studentów

Opracowanie liczby wyjazdów naukowych nastęrcza sporo trudności. Wynikają one z faktu, iż nie wszystkie ośrodki prowadziły albumy, albo też nie dokonywały wszystkich wpisów. Nie wszyscy studenci dbali też o to, aby ich nazwiska znalazły się w metrykach. Część metryk uległa zniszczeniu. Jedną z podstawowych trudności było też właściwe zakwalifikowanie odnajdywanych w spisach osób. Problem dotyczy nie tylko brzmienia nazwisk (np. Krokowscy występują pod nazwiskami: Krockow, Crakow, Crockovius, Crocco i podobnie), ale także miejsca pochodzenia. Metryki zwykle określały jedynie nazwę kraju (ziemi) pochodzenia studenta (np. *Pomeranus*, *Borussus*, *Polonus*, rzadziej *Leoburgicus*, *Buthoviensis*). Z rzadka podawano nazwę wsi, z której pochodził młody szlachcic (np. Krokowski z Roszczyc występuje z określeniem *Ruschitzensis*). Im bardziej odległa była uczelnia, tym i wpis był bardziej ogólny. Najczęściej podawano więc nazwę kraju w języku łacińskim (np. *Pomeranus*, *Borussus*, *Polonus*). W wypadku szlachty dodawano zwrot *nobilis*, albo *eques*. Określenie *nobilis Pomeranus* odnosi się do mieszkańców Pomorza Zachodniego, a więc zwrot ten stosowano najczęściej w stosunku do osób zamieszkujących ziemię lęborsko-bytowską. Uczniowie pochodzący z Prus Królewskich występowali z określeniem *nobilis Borussus*, albo *nobilis Polonus*. Ostatni zwrot nie powinien jednoznacznie sugerować orientacji narodowościowej peregrynanta, a raczej jego pochodzenie terytorialne. Termin *Borussus* bowiem można rozciągnąć również na mieszkańców Prus Wschodnich, a określenie *Polonus* stosowano zazwyczaj w odniesieniu do mieszkańców „polskiej części Prus”. Weiherowie: Franciszek Teodor (Greifswald 27 lipiec 1696 r. i Królewiec 22 lipiec 1697 r.), Jerzy (Lipsk 20 czerwiec 1726 r.) i Franciszek Ludwik (Jena 21 maj 1745 r. i Erlangen 20 maj 1748 r.) zawsze zaznaczali, że byli szlachcicami z Prus Królewskich, Polskich, lub podawali się za szlachciców polskich²¹⁸.

Pomimo wielu trudności jesteśmy w stanie oddać dość dobry obraz kierunków i rodzaju studiów. Ogółem w badanym okresie udało się odnotować 79 gimnazjalistów oraz 135 osoby odwiedzające uczelnie wyższe²¹⁹.

²¹⁸ F. T. Weiher – *nob. Polonus*, *Pruthenus: AUM Greifswald*, Bd. 2, s. 212 i *MAU Königsberg*, Bd. 2, s. 206 (tut. *Nob. Pruss. Regalis, iur.*; G. Weiher – *eq. Pol.*, *JMU Leipzig*, Bd. 3, s. 448; F. L. Weiher – *equ. Borusus*, *MU Jena*, Bd. 3, s. 457, *Register zur Matrikel der Universität Erlangen...*, s. 532, 20 (tut. *Polen*). M. Pawlak, *op.cit.*, s. 88.

²¹⁹ Ściślej rzecz biorąc liczby te będą nieco mniejsze, gdyż niektóre osoby pojawiały się w dwóch, a nawet trzech gimnazjach. Podobnie ma się rzecz z uczelniami wyższymi.

Tab. 1. Liczba słuchaczy gimnazjów i uczelni wyższych w okresie XVI – poł. XIX w.

okres	gimnazja	uniwersytety
1500–1637	20	53
1638–1657	10	15
1658–1700	27	20
1701–1756	18	28
1757–1806	4	15
1807–1848	–	4
Razem	79	135

Źródło: Opracowanie własne.

Kierunki studiów a przekonania religijne i ideały wychowawcze

Wybór szkoły był podyktowany, pomijając status majątkowy rodziny i ogólną sytuację społeczno-gospodarczą i polityczną kraju, głównie względami religijnymi. Po ugruntowaniu się poglądów M. Lutra nastąpiła ogromna zmiana w poglądach na rolę szkolnictwa. Prusy Królewskie nie miały własnego uniwersytetu. Namiastką wyższych uczelni stały się gimnazja akademickie założone w Gdańsku, Toruniu, Chełmnie i Elblągu oraz seminaria papieskie i diecezjalne prowadzone przez jezuitów w Braniewie. Celem gimnazjów było przygotowanie młodzieży do dalszych studiów, z reguły na uczelniach na terenie Rzeszy²²⁰. Na wybór uczelni miała wpływ także jego renoma. Często jeden-dwóch znanych profesorów czyniło ją sławną. Np. nazwiska M. Lutra i F. Melanchtona przyciągały przez długie dziesięciolecia studentów do Wittenbergii, tak jak A. H. Franckego i Ch. Wolffa do Halle, a I. Kanta – do Królewca. Najczęściej stosowano zasadę studiowania w uczelni uznającej wyznaczenie przyszłego studenta. Kalwiniści np. wysyłali najchętniej swoich synów do Heidelbergu i uczelni holenderskich (Lejda, Groningen).

Ogromny wpływ na wybór uczelni miały względy materialne. Najdroższe były pobyty w Londynie i Paryżu, krajach na górnym Renem (Bazylea, Heidelberg, Strasburg), północnych Włoszech i Holandii. Znacznie tańsze były pobyty w środkowych i północnych Niemczech²²¹. Dlatego często kierowano się bliskością protestanckich uczelni. Uboższa młodzież kierowała się zwykle do bliżej położonych i „tańszych” uczelni w Królewcu, Frankfurcie n. Odrą, Greifswaldzie, Rostocku, Halle, Jenie, Lipsku, Wittenberdze. Dla katolików takimi „taniami” uczelniami były Kraków i Wilno. O wyjazdy do Włoch (Rzymu, Bolonii, Sieny, Padwy, czy Perugii)²²² zabiegali

²²⁰ M. Pawlak, op.cit., s. 64–65.

²²¹ Ibidem, s. 112–113.

²²² *Laudatio Bononiae...*, op.cit.; *Die Matrikel der Deutschen Nation in Siena 1573–1738*, hrsg. von F. Weigle, Bd. 1–2, Tübingen 1962; *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, wyd. H. Barycz, K. Targosz, Wrocław

w zasadzie tylko katolicy-kandydaci do stanu kapłańskiego. Poza dwiema osobami, nie znajdujemy tam żadnych przedstawicieli szlachty łęborsko-bytowskiej.

Peregrynacje zagraniczne (*ritterreise*) były niezbędnym elementem wychowawczym dla kandydatów do urzędów, zwłaszcza centralnych. Dla nich układano plan studiów i rodzaj nawiązywanych kontaktów. Dbano o znajomość języków obcych. Peregrynacje są najtrudniejsze do ustalenia. To właśnie ta grupa nie jest najczęściej ujmowana w metrykach²²³.

Młodzież szlachecka z ziemi łęborsko-bytowskiej najchętniej odwiedzała Uniwersytet we Frankfurcie n. Odrą założony w 1506 r. przez elektora brandenburskiego Joachima I. Uczelnia była wówczas położona najbliżej Prus, na szlakach prowadzących zarówno do Lipska jak i nadbałtyckich uczelni w Greifswaldzie i Rostocku. Część studentów zapisywała się na Uniwersytet Frankfurcki w czasie podróży do innych uczelni (Wittenbergii, Greifswaldu). Uczelnię frankfurcką odwiedziło łącznie 33 słuchaczy. Zainteresowanie nią było w zasadzie stałe i utrzymywało się od 1541 r. do 1809 r. Do Frankfurtu, podobnie jak do Królewca, przybywali zwykle chłopcy w wieku poniżej 18 lat. Rodzice niekiedy traktowali te uczelnie jako przygotowanie do podjęcia dalszych studiów.

Drugą najczęściej odwiedzaną uczelnią był Uniwersytet Królewiecki. Został założony w 1544 r. przez księcia Albrechta. Albertinę cechowały bliskość położenia i niskie koszty pobytu. Otwarcie uczelni nie spotkało się jednak z natychmiastowym odzewem szlachty. Pierwszy student z ziemi łęborsko-bytowskiej przybył tam dopiero w 1583 r. Ostatni został odnotowany w 1822 r. Łącznie uczelnię tę odwiedziło 26 osób. Zainteresowanie uczelnią zaczęło spadać, głównie wskutek wzrostu zainteresowania innymi ośrodkami oraz toczonymi tu sporami religijnymi, w których aktywny udział brali profesorowie.

Kolejnym odwiedzanym ośrodkiem był Uniwersytet w Wittenberdze. Założony w 1502 r. przez elektora saskiego Fryderyka Mądrego słynął zwłaszcza ze studiów teologicznych (konkurował w tym zakresie z Uniwersytetem Lipskim). Młodzież łęborsko-bytowska nawiązała z nim kontakty dopiero w 1539 r. Uczelnię odwiedziło łącznie 16 studentów, a ostatniego odnotowano w 1653 r. Uniwersytet reklamowali jego wykładowcy M. Luter i F. Melancton. Wielu przybywało tutaj tylko po to, aby posłuchać wielkich reformatorów, inni podejmowali studia. Zwyczaj odwiedzania Wittenbergi utrzymywał się również po śmierci Lutra. Uczelnia kształciła większość kleru luterańskiego. Prawie każdy student teologii, o ile posiadał fundusze, starał się kształcić w Wittenberdze.

Nieco mniej, bo 12 studentów odwiedziło Uniwersytet w Halle. Uczelnię założył w 1690 r. elektor brandenburski Fryderyk III (od 1701 r. król pruski Fryderyk I).

1971, [w:] „Źródła do Dziejów Nauki i Techniki”, t. 10; *Die Matrikel der Deutschen Nation in Perugia (1579–1727)*, hrsg. von F. Weigle, Tübingen 1956.

²²³ M. Pawlak, op.cit., s. 72–73.

Szybko zdobyła popularność dzięki działalności pietysty A. H. Franckego. Pietyzm wywołał protesty ortodoksyjnych pastorów luteranckich, mimo to wielu studentów odwiedzało tę uczelnię. Najbardziej przyciągała młodzież osoba Ch. Wolffa, najwybitniejszego niemieckiego uczonego epoki oświecenia. Jego podręczniki wprowadzano zarówno do szkół luteranckich, jak i katolickich. Odpowiedź szlachty łęborsko-bytowskiej na powstanie szkoły była niemal natychmiastowa. Pierwszy student podążył tu już w dwa lata po powstaniu uczelni. Zainteresowanie nią trwało jednak krótko, bo zaledwie do 1724 r. Podobnym zainteresowaniem cieszył się Uniwersytet w Greifswaldzie założony w 1456 r. Odwiedziło go 11 studentów w latach 1536–1696.

Pozostałe ośrodki nie cieszyły się większym uznaniem i odwiedzane były rzadko. Do założonego w 1386 r. przez elektora Palatynatu Reńskiego Ruprechta I Uniwersytetu w Heidelbergu, studenci zaczęli docierać dopiero w końcu XVI w. W latach 1593–1848 studiowało tutaj zaledwie 7 osób z ziemi łęborsko-bytowskiej (to zapewne liczba niepełna, zaginęły bowiem metryki z lat 1663–1705). Niska frekwencja wynikała głównie z faktu, że była to uczelnia kalwińska, której zwolennikami byli w zasadzie jedynie Krokowscy i Somnitzowie. Do Lipska (rok założenia 1409) przybyło zaledwie 5 osób. Na niewielkie zainteresowanie wpłynęły zapewne kontakty studentów z Wittenbergą i powstanie w XVIII w. uniwersytetów w Halle i Getyndze. Uniwersytet w Rostocku (założony w 1419 r.) odwiedziły 3 osoby. Tamtejsza uczelnia była przede wszystkim ważnym ośrodkiem kształcenia kleru luteranckiego. Uniwersytet w Jenie założony w 1547 r. przez księcia Jana Fryderyka odwiedziły w latach 1664–1706 również 3 osoby. Podobnie znikomym zainteresowaniem cieszyły się uczelnie w Herborn (1584 r.) i Erlangen (1743 r.), ale były to uczelnie kalwińskie i stąd rzadko odwiedzane. W ośrodkach tych odnotowaliśmy kolejno dwóch i jednego studenta z ziemi łęborsko-bytowskiej. Do założonego w 1735 r. przez króla angielskiego Jerzego II Uniwersytetu w Getyndze podążyło jedynie dwóch słuchaczy. W latach 30. XVII w. kalwińska szlachta (głównie Krokowscy) nawiązała kontakty z ośrodkami niderlandzkimi: Lejdą (zał. 1575 r.) i Groningen (zał. 1614 r.). W Lejdzie wykładali wybitni prawnicy, filologowie i filozofowie (Baruch Spinoza) oraz teologowie. Lejdę odwiedziło trzech, a Groningen dwóch studentów. Już dosłownie jednostki zawiąły do uczelni w Altdorfie, Tybindze, Strassburgu, Krakowie, Pradze, Rzymie i Bolonii.

Struktura majątkowa szlachty ziemi łęborsko-bytowskiej

Ziemia była w zdecydowanej większości w posiadaniu szlachty średniej i ubożej, większa własność ziemska dopiero się rodziła, ale nigdy nie osiągnęła tutaj rozmiarów porównywalnych z Prusami Królewskimi. Tylko pojedyncze rodziny posiadały większy areal ziemi (kilkadziesiąt łanów). Proces koncentracji ziemi postępował wolno i w stopniu bardzo ograniczonym. Stąd nieliczne rodziny walczyły

o awans społeczny w Koronie. Udało się to w zasadzie jedynie Weiherom z linii łebskiej i Przebendowskim, a później Rexinom, w mniejszym stopniu Krokowskim. Szczypte dochody z ziemi mogła szlachta uzupełniać z tytułu sprawowanych urzędów. Szlachta bardzo zabiegała o nie przygotowując w tym celu swych synów. W pozyskiwaniu starostw i dzierżaw przegrywała jednak z miejscowym pruskim możnowładztwem, jak i magnatami koronnymi i litewskimi, którzy mimo obrony zasady indygenatu uzyskiwali starostwa i urzędy pruskie. Dzierżawy królewszczyzn wiązały się głównie ze sprawowaniem wysokich urzędów wojewodów, kasztelanów, podkomorznych i podskarbiech²²⁴.

Już na pierwszy rzut oka uwidacznia się zasadnicza różnica między stanem posiadania szlachty w obu ziemiach, która oczywiście przekładała się między innymi na możliwości kształcenia młodzieży. W ziemi bytowskiej poza rodzinami v. Wusow (Ossowscy) i v. Pomeiske (Pomyjski), którzy posiadali całe wsie, spotykamy wyłącznie drobną i bardzo ubogą szlachtę cząstkową i zagrodową. Już w drugiej połowie XVI w. istniały tam niemal wyłącznie wsie podzielone między kilku-kilkunastu właścicieli. Dział szlachecki często nie przewyższał swoją powierzchnią dużego gospodarstwa chłopskiego. Tymczasem w ziemi łebskiej spotykamy najczęściej wsie będące w posiadaniu jednej-dwóch rodzin, z rzadka czterech-pięciu. Model ten nie zmienił się do końca XVIII w. W ziemi bytowskiej przeważały wsie silnie rozdrobnione, podzielone między 7 właścicieli (Studzienice), 10–12 (Ciemno, Czarna Dąbrowa, Pólczo, Gostkowo Wielkie, Trzebiatkowa) a nawet 17 (Rekowo). W ziemi łebskiej jedynie trzy wsie posiadały większą liczbę folwarków: Śluszewo (13), Siemirowice i Dąbrówka Wielka (po 8). Około pięćdziesiąt wsi należało do pojedynczych właścicieli (rodzin), dwadzieścia kolejnych miało po dwóch właścicieli, a jedenaście – po trzech, osiem wsi było podzielonych między czterech-sześciu właścicieli²²⁵.

Przede wszystkim więc do drobnej i ubogiej szlachty bytowskiej odnosiła się krytyczna charakterystyka, którą odnajdujemy w dziele J. Dähnerta z połowy XVIII w.: „Ci ludzie zostali przez Niemców i Pomorzanie nazwani drwiącymi pankami (...). Można zauważyć, że podczas elekcji Stanisława [Leszczyńskiego] niejedyn panek wypowiedział służbę swojemu panu, ponieważ chciał jechać na sejm [elekcyjny], mimo że jego pan próbował mu tę podróż wyperswadować (...). W naszej ziemi łebskiej i bytowskiej dosyć licznie spotyka się tychże panków, którzy albo żyją ze sprzedaży raków i ryb, albo służą innej szlachcie. Przemierzającym tę okolicę jest niezwykle widok, iż ci sami błąkający się rycerze, rozpoznawani jedynie po swych szablach, rzucają się w oczy z koszami na plecach. Rycerstwo tych ziem jest przywiązane do polskiej wolności i prawa pomorskiego nie chcą tam respektować. Mają własne prawo krajowe, które stosują w swoim sądzie grodzkim lub ziemskim złożonym

²²⁴ Ibidem, s. 47.

²²⁵ *Matrikeln...*, s. 381.

z osiadłej szlachty, który pracuje pod nadzorem i przewodnictwem nadstarosty tych kraików²²⁶.

Ziemia lęborska miała i tę przewagę nad bytowską, że powstawały tutaj znaczniejsze fortuny: Weiherów, Krokowskich i Jackowskich. Rodziny te w samej ziemi lęborskiej posiadały po pięć całych wiosek i udziały w kilku innych (np. Jackowscy oprócz pięciu całych wsi posiadali udziały w sześciu kolejnych). Do tego dochodziły majątki w sąsiednich powiatach Prus Królewskich oraz lukratywne starostwa (w przypadku senatorskiej linii Weiherów i Przebendowskich). Zaraz za nimi można wymienić rodziny Janowskich (Jannewitzów), Godętowskich, Chynowskich, Grellów i Pirchów, które w ziemi lęborskiej posiadały od 2 do 4 całych wsi i części w innych²²⁷. W XVII w. rozpoczęła się kariera rodziny Przebendowskich. Podobnie jednak, jak przedstawiciele lęborskiej linii Weiherów, związali się politycznie i majątkowo z Rzeczpospolitą i jako tacy, w przeciwieństwie do ich lęborskich gałęzi, nie leżą w kręgu naszego zainteresowania. W połowie XVIII w. dziedziczyła tutaj jedynie ewangelicka gałąź Ernesta v. Przebendowskiego, właściciela Chynowa, Jęczewa, Tadzina i Młotów²²⁸.

W połowie XVIII w. największy potencjał ekonomiczny w ziemi lęborsko-bytowskiej posiadały rodziny Krokowskich, Rexinów, Somnitzów i Weiherów. Ernest Bogusław v. Krokowski posiadał w połowie XVIII w. obszerny klucz roszczycki złożony z wsi: Roszczyce, Bargędzino, Nieznachowo, Sasino z folwarkiem *Grünhof* w ziemi lęborskiej oraz Kack, Redłowo, Wiczlino i Sulicice. Rexinowie, którzy przybyli tutaj na początku XVIII w. umocnili swoją pozycję również dzięki związkom z Rzeczpospolitą. Michał Ernest v. Rexin (ur. około 1696 r., zm. 1768 r.), który przeszedł ze służby pruskiej do polskiej osiągnął stopień generała porucznika. Z majątków Gniewino, Gniewinko, Salino, Salinko, Wódka (obecnie Witków), Dąbrówka, Świchowo, Świchówko utworzył majorat²²⁹.

Somnitzowie (Krzysztof) posiadali złożony z kilku wsi kompleks charbrowski (Charbrowo, Charbrowski Bór (*Heyde*), Gać, Babi Dół (*Babidol*) i Łebieniec). Franciszek v. Somnitz dziedziczył kompleks złożony z wsi Zwartowo i Zwartówko²³⁰.

Weiherowie są reprezentowani przez kilka linii, przy czym zupełnie inną rodziną są Weiherowie z linii tymieńskiej, których przedstawicielami byli: nadstarosta lęborsko-bytowski Jerzy v. Weiher, właściciel dóbr: Bukowina, Osowo Lęborskie, Lędziechowo i Leńnice, a poza ziemią lęborską Wrzeszcza pod Gdańskiem oraz Maurycy Teodoryk v. Weiher, stary polski pułkownik w stanie spoczynku – właściciel Małoszyc i części Dziechlina w ziemi lęborskiej, a ponadto królewsczyzny Smażyno

²²⁶ J. Dähnert, *Pommersche Bibliothek*, Greifswald 1755 r., Bd. 4, s. 92–94; R. Cramer, op.cit., Bd. 1, s. 312.

²²⁷ R. Cramer, op.cit. Bd. 2, s. 248–260.

²²⁸ *Matrikeln...*, s. 391.

²²⁹ *Ibidem*, s. 387, 392.

²³⁰ *Ibidem*, s. 395.

w sąsiednim powiecie mirachowskim oraz dwóch wsi na Wyżynie Gdańskiej. Mikołaj Albert v. Weiher, syn Magnusa Ernesta, odziedziczył Nowęcino, a prócz tego posiadał także Gęś, Wrzeście, Szczenurze, Skarszewo, folwark w Łebie i Popowo, a w Prusach Zachodnich: Niepoczłowice, Zakrzewo, Okalice oraz Jabłowo k. Starogardu, Bielsk, Domisław (*Domsloff*) i Stołczno (*Stolzenfelde*) w powiatach człuchowskim i tucholskim²³¹. Jego syn Mikołaj Henryk, polski podpułkownik i szambelan w 1781 r. sprzedał Nowęcino wraz z folwarkiem w Łebie, Szczenurzem i Wrześciem Karolowi Henrykowi von Somnitzowi.

Na początku XIX w. dominowały w ziemi łęborsko-bytowskiej te same cztery rodziny. Hrabia Karol Otton v. Krockow, polski generał major w stanie spoczynku, był właścicielem kompleksu roszczyckiego (Roszczyce, Bargędzino, Nieznachowo, Sasino i Słuchowo). Majorat Wódka-Gniewino dziedziczyło kolejne pokolenie Rixinów. Somnitzowie (Karol Henryk) trzymali majątki w Charbrowie, Gaci, Wrześciu, Łebieńcu i Szczenurzu (powiększyli stan posiadania kosztem Weiherów). Wyzbyli się Zwartowa, ale weszli w posiadanie Biebrowa, Jackowa i Ulinii²³².

Spadkobiercy Jerzego Ernesta v. Weihera trzymali majątek w Bożympolu Wielkim. Karol v. Weiher był właścicielem Dziechlina z folwarkiem Leńnice oraz Gęsi i Skarszewa, wreszcie Franciszek Adolf v. Weiher, starosta wejherowski, posiadał Cewice w ziemi łęborskiej i królewszczyznę Smażyno w powiecie mirachowskim²³³.

Wyznacznikiem zamożności i pozycji było trzymanie starostw. Szlachta łęborsko-bytowska, pomijając Przebendowskich i Weiherów z linii senatorskiej, którzy jak już wspomniano znaleźli się poza obszarem naszego zainteresowania, otrzymywali jednak mniej znaczące dzierżawy w Prusach Królewskich.

Reinhold Krokowski (zm. 5 lutego 1599 r.) był od 1565 r. do marca 1588 r. starostą berwałdzkim w ekonomii malborskiej (trzy wsie: Berwałd, *Fürstenwerder* i *Neumünsterberg*). Otrzymał tę niewielką tenetę tytułem zastawu za pożyczkę udzieloną królowi polskiemu²³⁴. Krokowski z linii osieckiej przypadło ostatecznie starostwo łęborskie. Od 4 czerwca 1640 r. do 1658 r. trzymał je Gniewomir Reinhold v. Krokowski. P. Czapiewski podaje mylnie, że było dwóch starostów: Gniewomir Reinhold i Reinhold, ale chodzi tutaj o jedną i tę samą osobę²³⁵. Po śmierci Jakuba Weihera (21 lutego 1657 r.) Krokowski otrzymał też w zarząd starostwo bytowskie. Ostatecznie na mocy traktatów zawartych w Welawie i Bydgoszczy 19 września/6 listopada 1657 r. Rzeczpospolita odstąpiła ziemię łęborsko-bytowską kurfirstowi brandenburskiemu na prawie dziedzicznego lenna. Przekazanie odbyło się 25 kwiet-

²³¹ Ibidem, s. 397, 398.

²³² Ibidem, s. 490, 494, 495.

²³³ Ibidem, s. 496, 497.

²³⁴ P. Czapiewski, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454–1772*, [w:] „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, Toruń 1919–1921, R.26–28, s. 48.

²³⁵ R. Cramer, op.cit., Bd. 1, s. 258; Fontes TNT, t. XI–XV, s. 803 i n.; P. Czapiewski, op.cit., s. 118, 119.

nia 1658 r. Gniewomir Reinhold Krokowski umarł w tym samym roku. Za utratę starostw jego spadkobiercy mieli w myśl konstytucji z 1658 r. otrzymać odszkodowanie. Pieniądze te zabezpieczono na starostwach mirachowskim, parchowskim i baldenburskim (białoborskim)²³⁶.

Baldenburg (Biały Bór), Hamersztyn (Czarne) i Deutsch Krone (Wałcz) przypadły w pierw Franciszkowi v. Weiherowi (ur. 3 czerwca 1620 r., zm. 15 lipca 1677 r.), przedstawicielowi łębskiej gałęzi rodziny (starostwo wałeckie w 1648 r., baldenburskie w 1654 r., hamersztyńskie w 1667 r.)²³⁷. Po jego bezpotomnej śmierci starostwo wałeckie wyszło z rąk rodziny. Natomiast dalsze losy Baldenburga i Hamersztynu związane są z wrześcienią linią Weiherów i Krokowskimi. Starostwo białoborskie i parchowskie dostało się Krokowskim z linii roszczyckiej w myśl koncesji przyznanych konstytucjami sejmowymi z 1658 r. i 1667 r.²³⁸. Starostwo parchowskie przypadło najwyraźniej spadkobiercom starosty łęborskiego i bytowskiego Gniewomira Reinholda Krokowskiego (ur. 1598 r., zm. 25 maja 1658 r.): córce Katarzynie (ur. 23 sierpnia 1627 r.) i jej mężowi Reinholdowi Krokowskiemu z linii roszczyckiej, byłemu staroście łęborskiemu z czasów książęcych. Natomiast starostwo baldenburskie przypadło jego najstarszemu synowi Joachimowi Ernestowi Krokowskiemu (zm. 10 lipca 1682 r.), który 4 kwietnia 1672 r. otrzymał zgodę na odstąpienia Baldenburga. 15 czerwca 1673 r. podobną zgodę otrzymała jego córka Dorota. Prawa Krokowskich do czterech dożywoci przeszły wówczas na sukcesorów starosty baldenburskiego, hamersztyńskiego i wałeckiego Franciszka v. Weihera, co potwierdziła konstytucja sejmowa z 1676 r.²³⁹ P. Czapiewski nie sprecyzował jakiego Weihera spotykamy tam w 1682 r. bez podania imienia²⁴⁰. Najpewniej był to Dytrych (ur. 1649 r., zm. 24 czerwca 1692 r.), syn Jerzego (ur. 2 czerwca 1612 r., zm. 19 stycznia 1677 r.) z linii wrześcienią. Starszy brat Dytrycha, Magnus Ernest (ur. 1645 r., zm. 7 stycznia 1694 r.) objął natomiast starostwo hamersztyńskie. Obaj byli rotmistrzami wojsk koronnych i brali udział w bitwach przeciwko Turkom i Tatarom. Starostwo baldenburskie pozostawało w rękach potomków Dytrycha do 1747 r., tj. do śmierci Małgorzaty Charlotty Idei z d. v. Weiher, która wyszła za Jerzego v. Weihera (ur. 6 września 1704 r. w Osowie Łęborskim, zm. 14 czerwca 1760 r. w Gdańsku)

²³⁶ VL, t. IV, s. 538; R. Cramer, op.cit., Bd. 1, s. 294, Bd. 2, s. 139; P. Czapiewski, op.cit., s. 68, 119, 140.

²³⁷ Franciszek v. W. był synem sędziego ziemskiego łęborsko-bytowskiego Ernesta i Barbary Zofii z d. v. Krokowskiej z linii osieckiej. GGT 1921, s. 876.

²³⁸ „...w recompes odebranego Gneomarowi Reinholdowi starostwa łęborskiego, jakie per pacta Oliwensia przekazano jego wysokości elektorowi brandenburskiemu, jej samej oraz jej sukcesorów od Korony Polskiej, per constitutiones solenniter cum consensu statuum factas starostwa mirachowskie, parchowskie, białoborskie, jak też tenuty z Brzyna, Prusiewa, Cisowa, Redłowa, Chyloni ad quatuor vitalitia nadane”. VL, t. IV, s. 538, 936; P. Czapiewski, op.cit., s. 155. S. Ciara, *Wejher Ernest*, [w:] Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, t. 4, s. 429.

²³⁹ VL, t. V, s. 394; P. Czapiewski, op.cit., s. 53.

²⁴⁰ P. Czapiewski, op.cit., s. 53.

z linii tymieńskiej, późniejszego nadstarostę lęborsko-bytowskiego. Jerzy v. Weiher po śmierci żony (1747 r.) przekazał w 1748 r. starostwo baldenburskie swemu synowi Franciszkowi Teodorowi (ur. 26 marca 1745 r., zm. 21 lipca 1796 r.), który trzymał je do 29 marca 1768 r. Był on przedstawicielem czwartej i ostatniej generacji uprawnionej do tegoż starostwa. W 1768 r. przeszło ono w ręce generała majora wojsk polskich i właściciela Przyjaźni k. Gdańska Henryka von der Goltza²⁴¹. Prócz starostwa baldenburskiego Weiherowie z linii wrześcieńskiej posiadali wymienione wyżej majątki dziedziczne w ziemi lęborskiej oraz kilka wsi w okolicach Człuchowa i Chojnic: Bincze (Börwalde), Domisław i Stołczno, Jaromierz (*Klausfelde*) oraz Krojanty.

Starostwo hamersztyńskie przeszło na wspomnianego Magnusa Ernesta v. Weihera, właściciela dóbr dziedzicznych Gęsi i Skarszewa w ziemi lęborskiej. W powiecie człuchowskim posiadał zaś m. in. Bincze i Stołczno. Starostą hamersztyńskim tytułował się w 1680 i 1683 r. Pozostawało ono w rękach potomków do śmierci jego wnuka Franciszka Karola Ernesta v. Weihera w 1763 r.²⁴²

Starostwo parchowskie dostało się Krokowskim z linii roszczyckiej. Starostwo objął w 1685 r. Wawrzyniec Gniewomir (ur. 1646 r., zm. 1698 r.), syn starosty lęborskiego Reinholda v. Krokowskiego (ur. 1617 r., zm. 1663 lub 1667 r.). Pozostawało ono w rękach rodziny do śmierci Joachima Ernesta v. Krokowskiego w 1728 r. 14 czerwca 1728 r. dzierżawa przeszła w ręce sędziego ziemskiego tczewskiego Antoniego Ciecholewskiego i jego żonę Idę z Krokowskich²⁴³.

Nadstarosta lęborsko-bytowski Jerzy Wojciech v. Jackowski (ur. 8 lutego 1660 r., zm. 21 grudnia 1732 r.)²⁴⁴ otrzymał w 1702 r. w dzierżawę starostwo tucholskie. Potem je wykupił, ale 9 kwietnia 1727 r. otrzymał zgodę na odstąpienie go koniuszemu litewskiemu i feldmarszałkowi saskiemu Jakubowi Henrykowi v. Flemingowi²⁴⁵. W 1716 r. wszedł w posiadanie Przyjaźni k. Gdańska, gdzie zmarł²⁴⁶.

Błyskotliwą karierę zrobili w XVIII w. Rexinowie. Czołową postacią w tej rodzinie był generał major wojsk polskich Michał Ernest (ur. około 1696 r., zm. 1768 r.). W 1736 r. otrzymał starostwo malborskie, a wraz z nim dochodową ekonomię malborską (do 1764 r.), którą faktycznie zarządzał jego brat Franciszek Ludwik – wiceekonom, późniejszy generał major wojsk polskich. Starostwo malborskie przypuszczalnie już 3 lutego 1749 r. scedował swemu synowi Michałowi Ernestowi Ludwikowi, ale objął je na powrót 10 grudnia 1760 r. po śmierci tegoż. Z dóbr

²⁴¹ Ibidem, s. 53.

²⁴² P. Czapiewski, op.cit., s. 99.

²⁴³ Ibidem, s. 31, 98, 99, 155, 156.

²⁴⁴ P. Lau, *Chronik der evangelischen Kirche zu Rheinfeld Kr. Karthaus*, bmn. 1932, s. 46.

²⁴⁵ R. Cramer, op.cit., Bd. 1, Beil. IV, s. 86, Beil. IX, s. 98; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 208, 209, 305; *Inwentarze starostwa bytowskiego i lęborskiego z XVII i XVIII w.*, wyd. G. Labuda, Fontes TNT, Toruń 1959, R. 46, s. XX, 84, 86, 118; P. Czapiewski, op.cit., s. 207, 208; *Urzednicy ...*, s. 132.

²⁴⁶ P. Lau, op.cit., s. 46.

łęborskich Rexin utworzył 2 sierpnia 1756 r. majorat Gniewino-Wódka (dokument wystawiony w Malborku 2 sierpnia 1756 r., a według innego źródła 7 sierpnia, potwierdzony w Berlinie 15 sierpnia 1756 r.), który w 1762 r. przekazał bratu, Franciszkowi Ludwikowi. W skład majoratu wchodziły wsie: Gniewino, Gniewinko, Salino, Salinko, Świchowo, Świchówko, Wódka i Dąbrówka Mała. W lipcu 1753 r. odkupił od Leona Raczyńskiego dzierżawę berwałdzką. 12 marca 1759 r. otrzymał dzierżawę tczewską z tejże ekonomii malborskiej, a w 1760 r. pozyskał królewszczyzną Bielsk w starostwie gniewskim. W 1765 r. trzymał królewszczyzny Prusewo i Brzyn w powiecie puckim²⁴⁷. Syn Michała Ernesta, Michał Ludwik, zmarł przed ojcem w 1760 r. jako starosta malborski i berwałdzki.

Franciszek Ludwik v. Rexin (ur. 1697 r., zm. 8 lipca 1768 r.) występuje w 1759 r. jako administrator starostwa rogozińskiego, w latach był 1760–1756 starostą malborskim, a od 1760 r. do 1766 r. właścicielem ekonomii malborskiej i starostwa tczewskiego. Jego syn Jerzy Gniewomir (ur. 1748 r., zm. 1830 r.), kapitan w służbie polskiej, był od 14 września 1772 r. ostatnim starostą malborskim. Złożył hołd królowi pruskiemu 27 września 1772 r., a 14 września utracił starostwo. Wdowa po Franciszku Ludwiku, Elżbieta Luiza, trzymała starostwo berwałdzkie do 20 września 1772 r., tj. do czasu przejęcia przez komisję pruską za odszkodowaniem w wysokości 12 tysięcy talarów²⁴⁸. Po utracie starostw Rexinowie skoncentrowali się na zarządzaniu swoimi dobrami lęborskimi, głównie majoratem gniewińskim. Po śmierci Franciszka Ludwika zastąpił go syn Karol Ludwik, właściciel majoratu od 1768 r. do śmierci w 1776 r. Po nim właścicielem został jego młodszy brat Michał Ernest v. Rexin i zarządzał dobrami do śmierci w 1801 r. Kolejnymi sukcesorami byli: młodszy brat poprzednika Jan Krzysztof (właściciel od 1801 r. do śmierci w 1808 r.); Jan Ernest Fryderyk, syn poprzednika (właściciel od 1808 r. do śmierci w 1829 r.); August Krzysztof, młodszy brat poprzednika (właściciel od 1829 r. do śmierci w 1843 r.). Ostatnim posiadaczem był najstarszy syn tegoż – Jan Fryderyk Aleksander Karol v. Rexin, który zmarł nie pozostawiając męskiego następcy w 1914 r.²⁴⁹

²⁴⁷ P. Czaplewski, op.cit., s. 51, 132, 135, 200; J. Dygdała, *Rexin Michał Ernest*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny”, s. 182.

²⁴⁸ P. Czaplewski, op.cit., s. 51, 132, 135, 172, 200.

²⁴⁹ L. W. Brüggemann, op.cit., s. 1069, 1071, 1080, 1081, 1084; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg...*, s. 450, 451.

Tab. 2. Młodzież szlachecka z ziemi łęborsko-bytowskiej w gimnazjach

Rok	Gdańsk	Toruń	Elbląg	Chełmno	Braniewo	Stare Szkoty
1	2	3	4	5	6	7
1596	1					
1591	1					
1596	1					
1601	1					
1603		1				
1604	1					
1605			1			
1611	1					
1613		5				
1616	2	1				
1624		1				
1631	1					
1637	2					
1638	1					
1640			1			
1646	4					
1654		3				
1657	1					
1658	1					
1661		1				
1662	2					
1663	1					
1664	2					
1676		1				
1679	1					
1681	3					
1682	1					
1683	2					
1684	3	1				
1687		2				
1690			1			
1691	1					
1692	1					
1695				1		
1698		2				
1703	1					

Marek Dzięcielski

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1706					2	
1707	3					
1714						2
1720	1	1				
1731	1					
1733	1					
1736	1					
1742	4					
1743	1					
1770	1					
1791	1					
1797	1					
1799	1					
Razem	52	19	3	1	2	2

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3. Młodzież szlachecka z ziemi łęborsko-bytowskiej na wyższych uczelniach

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
	Frankfurt	Królewiec	Wittenberga	Halle	Greifswald	Heidelberg	Lipsk	Rostock	Lejda	Groningen	Jena	Getynga	Herbom	Bolonia	Ingolsztat	Erlangen	Tybinga	Strassburg	Altdorf	Praga	Rzym	
1																						
1507								1														
1539			1		2																	
1541	1														1							
1542			2																			
ok. 1543																					1	
1544			1											1								
ok. 1545																						
1546	1																					
1551			1																			
1557			1																			
1558	1																					
1559					1																	
1560																						
1561					1									1								
1564	1																					
1567	1		1																			
1583		1																				
1588			1																			
1589																						
1591		1					1															
1593	1																					
1595		1																				

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
1598	1																					
1600						1																
1603	1																					
1604	1																					
1607				2																		
1616	1																					
1617													2									
1619			4																			
1620											1											
1621															1		1	1				
1622	1					1																
1626	1																					
1632		1																				
1634		1																				
1636										1												
1637									1													
1638		1																				
1640										1											1	
1652			1		1			2														
1653			3																			
1656	2				1																	
1657		2																				
1658							2															
1661	2																					
1662							1															
1664	1										1											
1679	1																					
1680	1																					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
1682																						
1685							1		2													
1687	1																					
1692				1																		
1696	2				2																	
1697		1																				
1700				1																		
1702				1																		
1704				1																		
1706											1											
1707				1																		
1709							2															
1710	3																					
1712				2																		
1715				1																		
1717	1																					
1718				1																		
1719				1																		
1722				1																		
1724				1																		
1726	1																					
1734	1	1																				
1735			1																			
1748																1						
1749		2																				
1753		1																				
1754		2																				
1761	1																					

l	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1762		1																			
1763	1																				
1764		1																			
1765		1																			
1766											2										
1771		1																			
1773		2																			
1798	1																				
1799		1																			
1803		1																			
1804	1																				
1806	1																				
1807						1															
1809	1																				
1820						1															
1822		1																			
Razem	33	26	16	12	11	7	5	3	3	2	3	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1

Źródło: opracowanie własne.